

Handleiding

Wijzer door de tijd

Tweede editie

Geschiedenismethode

Truus Visser-Van den Brink
Marlies Huijzer

Noordhoff Uitgevers

Les 1 Op ontdekkingsreis

woestijn

Een heel groot en droog gebied met zand en stenen.

bekeren

Ervoor zorgen dat iemand een ander geloof krijgt.

handel

Spullen kopen en verkopen.

handelaar

Iemand die spullen koopt en verkoopt.

edelsteen

Een mooie, kostbare steen. Bijvoorbeeld een diamant.

zijde

Een dure, glanzende stof.

kaap

Een berg in zee die boven het water uitsteekt.

ontdekkingsreis

Een reis waarop je nieuwe dingen wilt ontdekken.

priester

Een belangrijk man in de katholieke kerk. Bij de protestanten noem je zo iemand een dominee. En bij de moslims een imam.

producten

Planten die boeren op het land laten groeien en dingen die mensen maken.

katholiek

Een bepaald soort geloof. Iemand die katholiek is, hoort bij de katholieke kerk.

route

(Je zegt: roete.)
De weg die je volgt om ergens te komen.

kooplieden

Mensen die spullen kopen en verkopen.

Les 2 Overleven op Nova Zembla

bemanning

Alle mensen die op een schip werken.

musketten

Een soort geweren.

baai

Een grote, ronde opening in het land, waar het zeewater in- en uitstroomt.

walvis

Een groot dier dat in zee leeft. Een walvis is geen vis, maar een zoogdier.

sloep

Een soort roeiboot.

vasteland

Een groot stuk land dat geen eiland is.

strop

Iets wat erg tegenvalt.

koopwaar

Spullen die je koopt en verkoopt.

koers

De richting die je gaat.

noordpool

Het bovenste stukje van de aarde. Het is er altijd erg koud. Er ligt veel sneeuw en ijs.

Les 3 Grote gevolgen

goudmijn

Een plaats waar goud uit de grond wordt gehaald.

kano

Een lange, smalle boot zonder motor.

opzichter

Iemand die ervoor zorgt dat andere mensen hard werken. Een opzichter is een soort baas.

piramide

Een gebouw in Egypte. Het is onderaan vierkant en eindigt bovenaan in een punt. Vroeger werden er koningen in begraven.

vlot

Aan elkaar gebonden boomstammen waarop je kunt varen.

vulkaanglas

Glas dat ontstaat door afkoeling van lava. (Lava is de hete blubber die uit een vulkaan naar boven komt.)

draagstoel

Een stoel waarin belangrijke personen gedragen worden. Het is een vervoermiddel.

mensenoffer

Iemand dood maken als geschenk voor een god.

tempel

Een soort kerk.

aardewerk

Vazen, bekers en borden die gemaakt zijn van gebakken klei.

tortilla

(Je zegt: tortieja.)
Een soort pannenkoek.

jade

Een kostbare, groen gekleurde steen.

cacaobonen

Bonen waarvan chocolade wordt gemaakt.

Les 4 Nieuwe ideeën

bijgelovig

Als je gelooft dat sommige dingen geluk of ongeluk brengen. Zo zijn er mensen die geloven dat het getal 13 ongeluk brengt.

geleerde

Iemand die veel geleerd heeft en dus veel weet.

kunstwerk

Iets wat gemaakt is door een kunstenaar. Bijvoorbeeld een schilderij of een beeld.

verloofde

Iemand met wie je gaat trouwen.

wetenschapper

Iemand die onderzoekt hoe iets in elkaar zit.

Bijbel

Een boek met verhalen over God. Christenen geloven dat in de Bijbel staat wat God van de mensen wil.

vakman

Iemand die iets heel goed kan.

monnik

Een man die in een klooster leeft. Een monnik bidt veel en denkt veel aan God.

christen

Iemand die in Jezus Christus gelooft.

hemel

Sommige mensen geloven dat je na je dood in de hemel komt. En dat daar alles heel fijn is.

hel

Sommige mensen geloven dat slechte mensen na hun dood in de hel komen. En dat ze daar straf krijgen.

Les 1 Hervormers

hervormer

Iemand die een godsdienst verandert om deze te verbeteren.

ketter

Iemand die dingen zegt waar de paus het niet mee eens is.

preek

Een lange toespraak door een priester, dominee of imam.

vergeven

Niet meer boos zijn op iemand.

volgeling

Een aanhanger. Iemand die hetzelfde denkt als bijvoorbeeld een leider van een godsdienst.

zonde

Als je iets doet wat niet mag volgens de regels van je geloof.

vagevuur

De mensen in de middeleeuwen geloofden dat je na je dood in het vagevuur kon komen. Je was dan niet goed genoeg geweest om meteen naar de hemel te mogen.

aflaat

Een papier dat je in de middeleeuwen van de kerk kon kopen. Je kreeg daarvoor dan na je dood geen straf voor een bepaalde zonde.

in de ban

Als je door de kerk in de ban werd gedaan, mocht je niet meer bij de kerk horen.

Les 2 De Opstand begint

gewest

Een soort provincie.

hoofdrolspeler

Een belangrijk persoon, bijvoorbeeld in een gebeurtenis of een verhaal.

opstandeling

Iemand die in opstand komt. Bijvoorbeeld tegen de baas in een gebied.

rijk

Een gebied waarover iemand de baas is. Bijvoorbeeld het rijk van een koning.

stadhouder

Iemand die namens de koning de baas is over een gebied.

vervolging

Mensen arresteren en bij de rechter brengen.

beeldenstorm

Beelden in een kerk kapot slaan.

hertog

Iemand van adel die de baas is van een groot stuk land.

brandstapel

Een groot vuur waar mensen voor straf in werden verbrand.

belasting

Geld dat je aan de regering moet betalen.

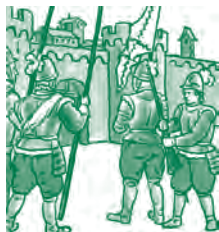
Les 3 Spanje en Oranje

aanhanger

Een volgeling. Iemand die hetzelfde denkt als bijvoorbeeld een leider van een godsdienst.

beleg

Als er een leger met soldaten rondom de stad is. Niemand kan de stad meer in of uit.

aan de kost komen

Geld verdienen om eten te kopen.

vertegenwoordiger

Een afgevaardigde. Iemand die namens een groep mensen spreekt. Bijvoorbeeld de mensen van een bepaald gebied.

watergeus

Een opstandeling die tegen de Spaanse koning vecht.

republiek

Een land zonder koning.

Les 4 Een land zonder koning

afgevaardigde

Een vertegenwoordiger. Iemand die namens een groep mensen spreekt. Bijvoorbeeld de mensen van een bepaald gebied.

op eigen houtje

Iets doen zonder overleg met anderen.

landverrader

Iemand die zijn eigen land in gevaar brengt door met de vijand samen te werken.

vloot

Een heleboel schepen die bij elkaar horen.

wapenstilstand

Twee landen die in oorlog zijn met elkaar, spreken af dat ze een tijdje niet vechten.

raadspensionaris

De belangrijkste bestuurder van het gewest Holland.

Les 1 De VOC

bieder

Iemand die iets wil kopen en zegt hoeveel hij ervoor wil betalen.

driemaster

Een schip met drie masten.

kruidnagel

Een soort specerij. Bijvoorbeeld voor in de rode kool.

nootmuskaat

Een soort specerij. Bijvoorbeeld voor op de bloemkool.

parel

Een mooi bolletje. Parels lijken op knikkers. Je kunt er halskettingen of armbanden mee maken.

zwavel

Een stinkende, gele stof die gemakkelijk brandt. De kopjes van lucifers worden van zwavel gemaakt.

maagkwalen

Ziektes in je maag.

winderigheid

Als je steeds maar winden moet laten.

handelswaar

Spullen die je koopt of verkoopt.

Les 2 Werken op een VOC-schip

kakkerlakken

Insecten. Kakkerlakken zitten graag op warme plekken waar eten ligt.

kraaiennest

Een deel van de mast van een schip. Het kraaiennest wordt als uitkijkpunt gebruikt.

scheepsjongen

Een jongen op een schip die voor zeeman leert.

stokvis

Gedroogde kabeljauw. Kabeljauw is een vis.

vingerhoed

Een dopje dat tijdens het naaien op je vinger zit. Dit is om die vinger te beschermen tegen een prik van de naald.

dominee

Een predikant. Een belangrijk iemand in de protestantse kerk. De persoon die preekt en voorleest.

kajuit

Een kamer op een schip.

officier

Een belangrijk iemand in het leger of op een schip.

kaper

Iemand die schepen aanvalt en berooft.

paalworm

Een worm die gaten maakt in een houten schip. Het schip kan dan lek raken en zinken.

scheurbuik

Een ziekte die je krijgt als je te weinig verse groenten eet.

provoost

Een soort agent op een schip.

kielhalen

Voor straf onder de boot doorgetrokken worden.

Les 3 Beroemde schilders

predikant

Een dominee. Een belangrijk iemand in de protestantse kerk. De persoon die preekt en voorleest.

regent

Een rijk iemand. De regenten bestuurden de stad of het gebied.

schuttersgilde

Een club van schutters. Schutters zijn een soort soldaten.

oker

Een gele of bruine kleurstof.

zelfportret

Een schilderij van jezelf dat je zelf gemaakt hebt.

florijnen

Geldstukken. Een soort euro's.

fazant

Een grote vogel met een lange staart. Een fazant lijkt een beetje op een grote kip.

penseelstreek

Een veeg die je met een dun kwastje op een schilderij maakt.

Les 4 Uitvinders en onderzoekers

telescoop

Een grote verrekijker om mee naar de sterren te kijken.

wiskunde

Een moeilijk soort rekenen.

$$y = 6x^2 + 3$$

wetenschapper

Iemand die onderzoekt hoe iets in elkaar zit.

microscop

Een toestel waarmee je piepkleine dingen kunt bekijken.

bacterie

Een heel klein levend deeltje.

lens

Een stukje glas waarmee je beter kunt zien. Een lens zit bijvoorbeeld in een bril of een camera.

kwakzalver

Een nepdokter. Iemand die net doet of hij ziektes kan genezen, maar geen echte dokter is.

kermis

Een feest met kraampjes en met grote speeltoestellen, zoals een draaimolen en botsautootjes.

pissebed

Een klein, plat, donkergrijs diertje. Pissebedden zitten vaak onder stoeptegels of bloempotten.

chirurgijn

Een dokter.

barbier

Een kapper.

Les 1 Leven in de Gouden Eeuw

standen

Groepen mensen.

Als je vroeger veel geld had, hoorde je bij een hogere stand.

Als je arm was, bij een lagere stand.

regent

Een rijk iemand. De regenten bestuurden de stad of het gebied.

burgers

Vroeger bedoelden we hiermee: alle mensen die in een stad wonen.

Nu bedoelen we ermee: alle mensen van een land.

ambachtslieden

Handwerkers.

Mensen die iets maken met hun handen.

Bijvoorbeeld bakkers en timmermannen.

weeshuis

Een huis waar kinderen wonen die geen ouders meer hebben.

spinhuis

Een huis waar mensen voor straf wol moesten spinnen. Ze maakten van wol draden.

rasphuis

Een huis waar mensen voor straf hout moesten raspen. Ze maakten van hout een soort meel. Dat werd gebruikt als kleurstof.

pronken

Opscheppen.

Les 2 Werken in het water

bagger

Dikke laag dode planten op de bodem van een sloot of een ander water.

fornuis

Een soort kachel of kooktoestel om op te koken.

kruiwagen

Een kleine kar met één wiel en twee handvatten.

veen

Resten van dode planten die onder water liggen.

turf

Gedroogd veen. Het brandt heel goed.

haard

Een soort kachel.

moeras

Een gebied met natte grond en veel waterplanten. Je kunt erin wegzakken.

schop

Een soort schep.

schuit

Een soort boot.

vaart

Een kanaal.

ringvaart

Een kanaal rond een stuk land of rond een meer.

Als het land onderloopt met water, wordt het water in de ringvaart gepompt.

verpachten

Verhuren.

droogmakerij

Een stuk land waar vroeger een meer was. Het meer is drooggepompt.

Les 3 De Zonnekoning

kapel

Een kleine kerk.

legeraanvoerder

De baas van het leger.

mis

De dienst in een katholieke kerk.

pruik

Een soort mutsje met haar dat je over je eigen haar zet.

vorst

Een koning of keizer.

minister

Een minister helpt de koning om het land te besturen.

praal

Prachtige spullen.

hofdame

Een mevrouw die de koning of koningin helpt.

hygiëne

Ervoor zorgen dat alles schoon en netjes is, zodat je niet ziek kunt worden door bacteriën.

Les 4 Paniek in de Republiek

vloot

Een heleboel schepen die bij elkaar horen.

admiraal

De leider van de vloot van een land. Een soort generaal.

weerstand

Verzet. Je ergens tegen verzetten. Iets niet willen.

zeeslag

Een gevecht tussen schepen op zee.

sein

Een teken om iemand iets duidelijk te maken. Bijvoorbeeld om iemand te waarschuwen voor gevaar.

waterlinie

Je verdedigen door land onder water te laten lopen.

Les 1 Rijkdom en ontevredenheid

belastingpachter

Iemand die voor zijn beroep belasting of huur ophaalt bij andere mensen. Een pachter huurt zijn baantje van iemand anders.

pachter

Iemand die iets huurt

corruptie

Iemand voortrekken in ruil voor geld of cadeautjes.

de kleine burgerij

Mensen die niet rijk zijn, maar ook niet heel arm. Bijvoorbeeld winkeliers en ambachtslieden.

landgoed

Een groot stuk land met een groot huis erop. De eigenaar van een landgoed is heel rijk.

relletjes

Vechtpartijen en vernielingen.

het gewone volk

Gewone mensen, zoals arbeiders.

Les 2 Kennis is macht

leergierig

Veel willen weten.

kritiek

Als je kritiek op iets hebt, zeg je wat je er niet goed aan vindt.

rechten

De dingen die je mag doen of mag hebben omdat het zo afgesproken is. Volwassen mensen hebben bijvoorbeeld het recht om te stemmen.

testament

Een brief waarin staat wat er na je dood met je spullen moet gebeuren.

encyclopedie

(Je zegt: ensieklopeedie.) Een boek waarin je van alles kunt opzoeken. In een encyclopedie staan ook veel plaatjes.

fossiel

Een steen met de afdruk van een plant of dier. Of een plant of dier dat zelf een steen is geworden. Een fossiel kan miljoenen jaren oud zijn.

Les 3 Patriotten en Prinsgezinden

buitenhuis

Een groot huis buiten de stad waar rijke mensen de zomer doorbrengen.

gilde

Een vereniging van mensen met hetzelfde beroep.

stand

Een groep mensen die bij elkaar horen, omdat ze anders zijn dan andere mensen. Bijvoorbeeld de stand van de edelen of de stand van de geestelijken.

Patriot

Iemand die tegen de stadhouder is.

vaderlander

Iemand die van zijn land houdt.

Prinsgezind

Iemand die voor de stadhouder (de prins) is.

Les 4 Slavenhandel

dek

De vloer op een schip.
Je kunt op het dek lopen.

opzichter

Iemand die ervoor zorgt dat andere mensen hard werken.
Een opzichter is een soort baas.

suikerriet

Een soort riet waarvan suiker wordt gemaakt.

textiel

Textiel is de stof waar bijvoorbeeld kleren of lakens van gemaakt worden. Wollen en katoenen stoffen zijn soorten textiel.

slavenmarkt

Een markt waar slaven worden verkocht.

plantage

Een groot landbouwbedrijf in de tropen.

lading

Een hoeveelheid goederen die vervoerd wordt.

Les 1 Opstand in Amerika

democratie

Een land waar de mensen zelf kiezen wie hen bestuurt.

grondwet

De belangrijkste wet van een land. In een grondwet staat wat de rechten van het volk zijn.

kolonie

Een land dat door een ander land is bezet.

universiteit

Een soort school waar je na de middelbare school naartoe kunt. Je kunt er bijvoorbeeld een taal leren of dokter worden.

vruchtbaar

Vruchtbare grond is grond waar planten goed groeien.

onafhankelijk

Je eigen beslissingen kunnen nemen, zonder dat je naar iemand hoeft te luisteren.

Les 2 Revolutie in Frankrijk

geestelijken

Mensen die voor de kerk werken. Bijvoorbeeld de paus, bisschoppen en priesters.

baron

Een man van adel, net als een graaf of hertog.

afgevaardigde

Iemand die namens een groep mensen spreekt. Bijvoorbeeld de mensen van een bepaald gebied.

bestormen

Aanvallen.

de Staten-Generaal

Een vergadering van edelen, geestelijken en rijke burgers.

inspraak

Mee mogen denken en mee mogen praten.

vertegenwoordiger

Kijk bij 'afgevaardigde'.

revolutie

Een opstand.

guillotine

(Je zegt: kiejoetiene.)

Een valbijl waarmee duizenden Fransen werden onthoofd.

Les 3 De Fransen komen

Patriot

Iemand die tegen de stadhouder is.

Prinsgezind

Iemand die voor de stadhouder (de prins) is.

vrijheidsboom

Een boom die geplant werd om de vrijheid te vieren. Die vrijheid kwam toen de Patriotten de baas werden.

Les 4 Napoleon

alleenheerser

Iemand die een land alleen regeert. Een alleenheerser doet zijn eigen zin en luistert niet naar de mening van anderen.

cichoreiplant

Een plant waarvan de wortel gebruikt werd om een soort koffie van te maken. Het was namaakkoffie.

verbannen

Iemand voorgoed wegsturen uit een bepaald gebied of land.

censuur

Als je niet mag zeggen en schrijven wat je vindt.

Nieuwe werelden

Les 1 Op ontdekkingsreis

Handelaren brengen uit Indië en China kostbare producten naar Europa, zoals zijde en specerijen. Omdat de reis lang en gevaarlijk is, zijn de producten heel duur. Europese handelaren zoeken daarom een kortere en veiligere weg over zee. In 1492 probeert Columbus Indië te bereiken.

Vanuit Spanje vaart hij naar het westen. Hij denkt dat hij Indië bereikt, maar het is Amerika. Hij noemt de inwoners indianen. Portugese zeevaarders varen langs de kust van Afrika naar het zuiden. In 1497 bereikt Vasco da Gama over zee India. Hij heeft een belangrijke handelsroute gevonden.

Les 2 Overleven op Nova Zembla

Nederlandse handelaren willen zelf producten uit Indië halen. Willem Barentsz probeert in 1596 langs de Noordpool in Indië te komen. Zijn schip raakt vast in het ijs. De bemanning overwintert op het eiland Nova Zembla. Door de reis worden zeekaarten verbeterd.

En vissers horen dat er bij Spitsbergen veel walvissen zwemmen. Jarenlang verdienen ze veel geld met de walvisvangst. Abel Tasman probeert in 1642 vanuit Batavia een zeeweg naar Zuid-Amerika te vinden. Hij ontdekt Tasmanië en Nieuw-Zeeland.

- Columbus 1492.
- Vasco da Gama 1497.
- Willem Barentsz 1596.
- Abel Tasman 1642.
- Het gebied van de Azteken.

Les 3 Grote gevolgen

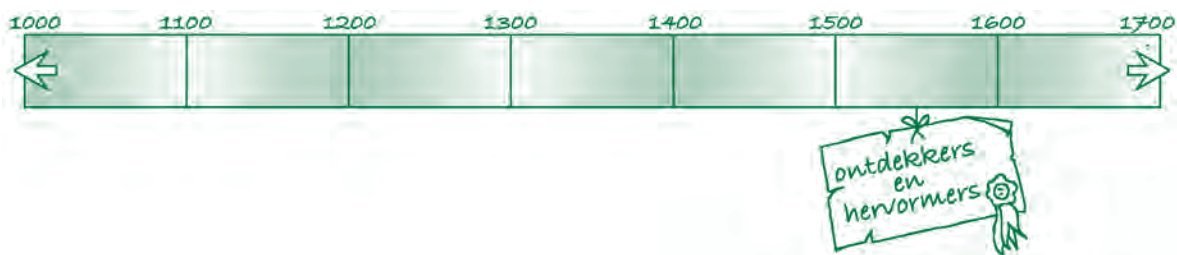
De Azteken leven in Midden-Amerika. Hun keizer woont in de hoofdstad Tenochtitlán (nu: Mexico-Stad). De Azteken hebben veel goden, zoals de zonnegod en de regengod. Voor elke god is er een tempel. Om de goden tevreden te houden, brengen de Azteken offers. Zo geven ze de zonnegod harten van mensen. De Azteken verbouwen gewassen als maïs en tomaten op drijvende akkers.

Ze verkopen hun producten op de markt. In 1519 verovert de Spanjaard Cortés het gebied van de Azteken. Hij is op zoek naar goud en zilver. Hij neemt de keizer gevangen. De Spanjaarden behandelen de Azteken als slaven. En ze brengen ziektes mee waaraan veel Azteken sterven. Ook dwingen ze de Azteken om christen te worden.

Les 4 Nieuwe ideeën

In de steden komen steeds meer rijke burgers. Ze laten mooie huizen bouwen. Daarin hangen ze schilderijen, bijvoorbeeld portretten. Kunstenaars schilderen niet langer meer alleen Bijbelse verhalen. Ze schilderen de dingen zoals ze die zien. Ze kijken hoe de Grieken en Romeinen lang geleden werkten en doen hen na. Men noemt dit 'renaissance'. Dat betekent: opnieuw geboren.

Mensen geloven niet meer dat God alles op aarde regelt. Ze vinden de mens steeds belangrijker. Ze trekken eropuit om de wereld te ontdekken. Geleerden als Erasmus vinden dat mensen zelf hun verstand moeten gebruiken. Ze moeten niet zomaar alles geloven. Deze manier van denken noemt men 'humanisme'.

Onrust en oorlog

Les 1 Hervormers

Door de ideeën van de humanisten gaan mensen anders denken over het geloof. De Duitse monnik Luther is boos over de afluathandel van de katholieke kerk. Hij is ook boos over andere dingen. In 1517 schrijft hij een protestbrief. De paus is daar woedend over en doet Luther in de ban. Luther vlucht. Hij vertaalt de Bijbel in het Duits. Nu kunnen gewone

mensen zelf lezen wat erin staat. Veel mensen zijn het met Luther eens. Ze worden protestanten genoemd. Zo ontstaan er twee groepen: katholieken en protestanten. Beide groepen krijgen ruzie met elkaar.

Een andere hervormer is Calvijn. Zijn ideeën lijken op die van Luther. Hij krijgt veel aanhangers in de Nederlanden.

Les 2 De Opstand begint

In 1555 wordt de Spaanse koning Filips II heer van de Nederlanden. Hij wil dat overal in zijn rijk dezelfde regels en wetten gelden. Hij wil ook dat iedereen katholiek is. Protestanten laat hij streng straffen. Willem van Oranje is het daar niet mee eens.

In 1566 vernielen boze protestanten kerken

van katholieken. Dit heet de Beeldenstorm.

Filips II stuurt Alva met een groot leger om de protestanten nog strenger te straffen. Veel Nederlanders zijn ook ontevreden over de hoge belastingen. In 1568 begint Willem van Oranje een opstand tegen de strenge Spaanse koning.

Deze opstand zal tachtig jaar duren.

Les 3 Spanje en Oranje

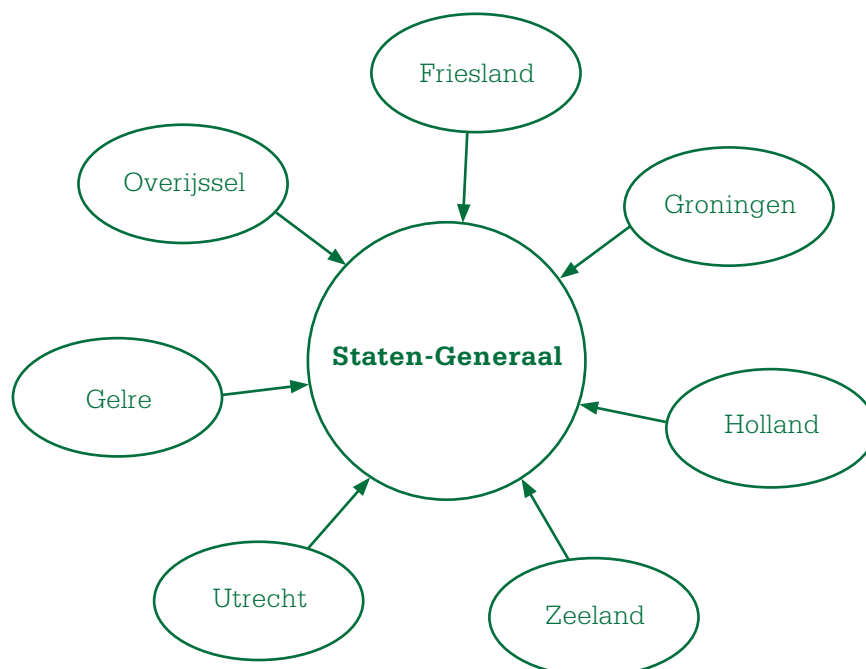
Sommige opstandelingen noemen zich geuzen. Zij veroveren Den Briel en Alkmaar. Leiden is omsingeld door de Spanjaarden. De geuzen verjagen hen door het gebied rondom Leiden onder water te zetten. In 1579 spreken de leden van de Staten-Generaal af dat ze samen gaan werken in de strijd tegen de Spanjaarden. Die afspraak heet de Unie van Utrecht. Filips II denkt dat de

opstand zal stoppen als Willem van Oranje dood is. Wie hem doodt, krijgt daarom een beloning. In 1584 wordt Willem van Oranje in Delft vermoord door Balthazar Gerards. Na de dood van Willem van Oranje besluiten de Staten-Generaal om zelf het land te besturen. Zo ontstaat de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden.

Les 4 Een land zonder koning

In de staten van elk gewest zitten regenten en edelen. Elk gewest heeft ook een eigen stadhouder. De stadhouder van Holland is ook de baas van het leger en de vloot. De belangrijkste regent van Holland heet raadspensionaris. De Staten-Generaal vinden de oorlog met Spanje slecht voor de handel. Daarom sluit raadspensionaris Johan van Oldebarneveldt in 1609 een wapenstilstand met Spanje.

De stadhouder van Holland, prins Maurits, is het daar niet mee eens. Hij heeft ook ruzie met Van Oldebarneveldt over de godsdienst. Van Oldebarneveldt wordt onthoofd. Na twaalf jaar gaat de oorlog weer door. Maar de mensen krijgen genoeg van de opstand. In 1648 wordt er vrede gesloten. De Republiek is voortaan een onafhankelijk land.

Een gouden eeuw

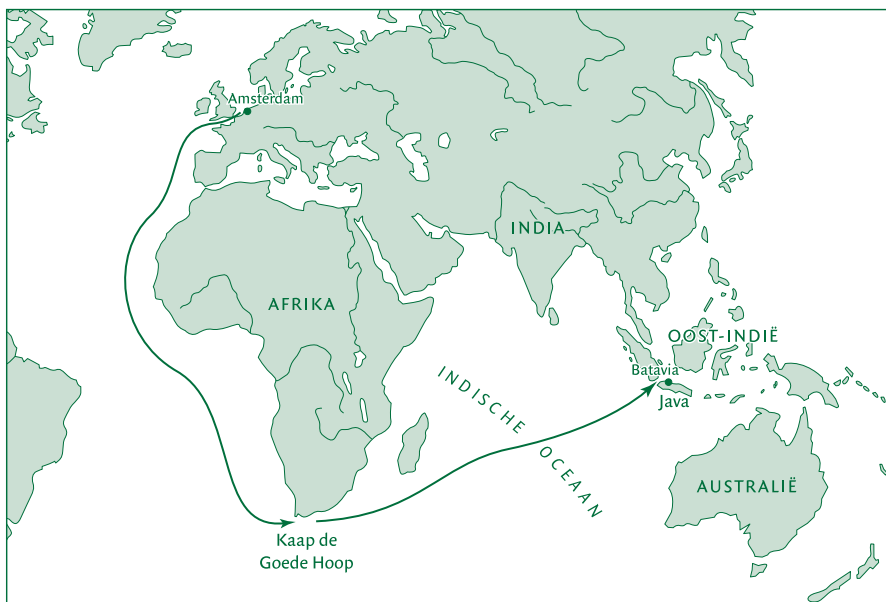
Les 1 De VOC

Rond 1600 varen veel Nederlandse kooplieden naar Indië. Ze kopen er vooral veel specerijen, zoals kaneel, nootmuskaat, peper en kruidnagel. Specerijen worden gebruikt om het eten smaak te geven en als medicijn.

De kooplieden besluiten om samen te werken. Zo kunnen ze samen bepalen welke prijs ze

willen betalen. Ze richten de VOC op. Dat betekent: Verenigde Oost-Indische Compagnie. Ze bouwen grote driemasters voor de reizen.

Alleen schepen van de VOC mogen naar Oost-Indië varen. De VOC heeft ook eigen soldaten en forten. Zo kunnen ze hun schepen en handelswaar beter verdedigen.

De zeeweg naar Oost-Indië.

Les 2 Werken op een VOC-schip

Het werk op een Oost-Indiëvaarder is zwaar. De bemanning moet het dek schrobben, de dieren verzorgen, in het kraaiennest klimmen, en nog veel meer. Er wordt in twee ploegen gewerkt.

Wie vrij is, is beneden. Daar is het benauwd en het stinkt er. De bemanning leeft van gezouten vlees of vis, erwten, bonen en scheepsbescuit.

De straffen aan boord zijn streng. De ergste straf is kielhalen. Onderweg zijn er veel gevaren. Het schip kan schipbreuk lijden. Ook kapers vormen een gevaar. En dan kun je nog ziek worden. Veel mannen krijgen scheurbuik omdat er te weinig vers voedsel is.

Les 3 Beroemde schilders

In de Gouden Eeuw verdienen kooplieden en sommige andere mensen veel geld. En dat willen ze laten zien, onder andere met schilderijen. Ze kopen een schilderij bij een handelaar. Of ze geven een schilder opdracht om speciaal voor hen een schilderij te maken. Zo worden er in de Gouden Eeuw een paar miljoen schilderijen gemaakt, zoals portretten, stillevens, zeegezichten en landschappen. De schilders werken met olieverf. Rembrandt van Rijn wordt beroemd omdat hij zo goed licht en schaduw schildert. Zijn bekendste schilderij is De Nachtwacht. Johannes Vermeer schildert heel precies alledaagse dingen. Frans Hals schildert vooral portretten.

Landschap.

Stilleven.

Portret.

Zeegezicht.

Les 4 Uitvinders en onderzoekers

In de Gouden Eeuw doen wetenschappers belangrijke ontdekkingen. Antoni van Leeuwenhoek ziet onder zijn microscoop als eerste mens bacteriën. Hij onderzoekt van alles, zoals poep, vlooien, koeienogen en bloed. Leeghwater ontwerpt een windmolen. Daarmee kan water uit een meer worden gepompt. Corneliszoon vindt een zaagmolen uit. Daardoor kunnen er veel sneller boten worden gebouwd. En Christiaan Huygens maakt een telescoop. Daarmee ontdekt hij een

maan en ringen rond de planeet Saturnus. Ook bouwt hij een slingeruurwerk. In de geneeskunde zijn er veel bedriegers. Kwakzalvers schrijven allerlei behandelingen voor, bijvoorbeeld met bloedzuigers. Meestal helpen die behandelingen niet en moeten mensen naar een chirurgijn. Dat is iemand die zere plekken wegsnijdt. Een chirurgijn verdient meestal ook geld als barbier. Dat betekent kapper.

Armoede en rijkdom

Les 1 Leven in de Gouden Eeuw

In de Gouden Eeuw zijn er vier standen:

- 1 De **regenten** zijn vooral edelen en rijke kooplieden. Ze besturen het land en de steden. Ze wonen in dure huizen. En ze hebben vaak een landgoed buiten de stad.
- 2 De **gegoede burgerij** bestaat uit kooplieden, artsen en rijke boeren.
- 3 De **kleine burgerij** zijn ambachtslieden, winkeliers en onderwijzers.

- 4 De grootste groep is het **gewone volk**. Dat bestaat uit arbeiders, arme boeren, werklozen en bedelaars.

In de Gouden Eeuw leven de rijken in luxe en hebben de armen nauwelijks geld voor eten. Soms gaan de armen bedelen of stelen. Af en toe is er voor hen plaats in een armenhuis.

Les 2 Werken in het water

In veel huishoudens en fabrieken gebruikt men als brandstof turf. Dit bestaat uit gedroogde resten van planten. Veenwerkers steken blokken veen uit een moeras. Ze laten de blokken veen tot turf drogen. In West-Nederland trekt men met schepnetten bagger uit het moeras. Die gooit men op de legakker. Men stampt de bagger aan en laat hem drogen. Daarna steekt men er blokken turf uit.

In Holland liggen grote meren, zoals de Beemster. Door de turfwinning ontstaan er nog meer. Jan Adriaanszoon Leeghwater bedenkt een plan om meren droog te leggen. Rijke kooplieden betalen hieraan mee. De grond verpachten zij later aan boeren. Zo verdienen ze er geld mee.

Les 3 De Zonnekoning

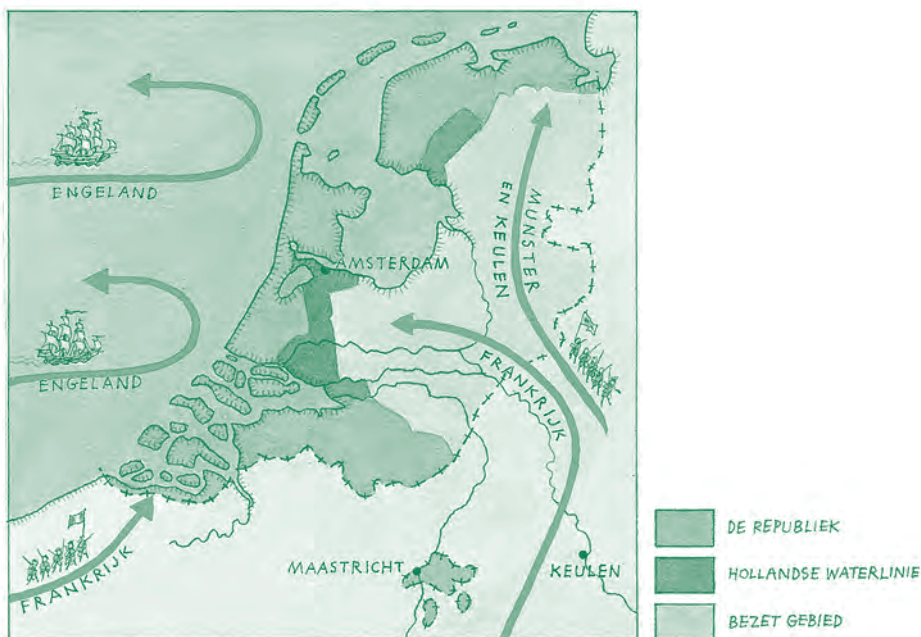
Nederland is een republiek, maar de meeste landen in Europa hebben een koning. In Frankrijk is dat Lodewijk XIV. Hij noemt zich de Zonnekoning. Als hij 's morgens opstaat, zijn daar veel mensen bij. Het is een erebaan om de koning bij het aankleden te helpen. Drie keer per week geeft de koning een groot feest. Lodewijk XIV heeft alle macht. Hij neemt alle

beslissingen. De ministers mogen alleen advies geven. De koning laat zijn familie, ministers en andere edelen in zijn paleis wonen. Zo kan hij hen goed in de gaten houden. Het luxe leven van de koning en de oorlogen die hij voert kosten veel geld. Daarom moeten de gewone mensen veel belasting betalen. Ze zijn opgelucht als de koning in 1715 sterft.

Les 4 Paniek in de Republiek

Veel landen zijn jaloers op de welvaart in de Republiek. Ze proberen hun eigen handel te vergroten. Engeland verbiedt Hollandse handelsschepen om in Engeland te komen. De Staten-Generaal onder leiding van Johan de Witt nemen maatregelen. Ze geven admiraal Michiel de Ruyter opdracht om met zijn schepen de Engelse vloot aan te vallen. Hij wint verschillende zeeslagen van de Engelsen.

In het Rampjaar 1672 vallen de legers van Frankrijk, Engeland, Keulen en Munster de Republiek aan. Het landleger van de Republiek is klein en zwak. Het volk roept om een stadhouder. Dat wordt Willem III. Hij bedenkt het plan van de waterlinie. Uiteindelijk komt er toch vrede. De kooplieden zijn blij. Nu kunnen ze weer geld verdienen.

De Republiek in 1672.

Gelijke rechten?

Les 1 Rijkdom en ontevredenheid

In de Gouden Eeuw hebben de regenten de macht. Ze verdelen belangrijke banen onder elkaar. Die banen verpachten ze weer. Pachtters mogen een deel van wat ze verdienen zelf houden. De rest is voor de regent. Belastingpachtters vragen steeds wat extra geld. Dat steken ze in hun eigen zak. Sommige mensen komen in opstand tegen de corruptie van de pachtters en vernielen hun huizen.

De regenten hebben meestal een groot huis in de stad en een landgoed buiten. Ze willen net zo leven als de mensen aan het hof van koning Lodewijk XIV in Frankrijk. Ze hebben Franse meubels, een Franse tuin en dragen kleren en pruiken volgens de Franse mode. Ook spreken ze vaak Frans.

Op 20 juni 1748 komen mensen in Leiden in opstand tegen de belastingpachtters.

Les 2 Kennis is macht

In verschillende Europese landen hebben geleerden nieuwe ideeën over de maatschappij. Zij vinden dat de standen moeten worden afgeschaft. En dat het volk de regering moet kiezen. Iedereen moet gelijke rechten krijgen. De geleerden willen ook dat de mensen niet alleen naar de kerk, de koning en regenten luisteren. De mensen moeten zelf gaan

nadenken. Ze moeten dan wel eerst meer kennis opdoen. Dan kunnen ze beter een eigen mening vormen. Franse geleerden schrijven een serie boeken met allerlei onderwerpen erin. Ze noemen die serie: de Eyclopédie. In Nederland verzamelt Pieter Teyler van alles over de natuur, het geloof, de kunst en techniek. Na zijn dood komt zijn verzameling in een museum.

Les 3 Patriotten en Prinsgezinden

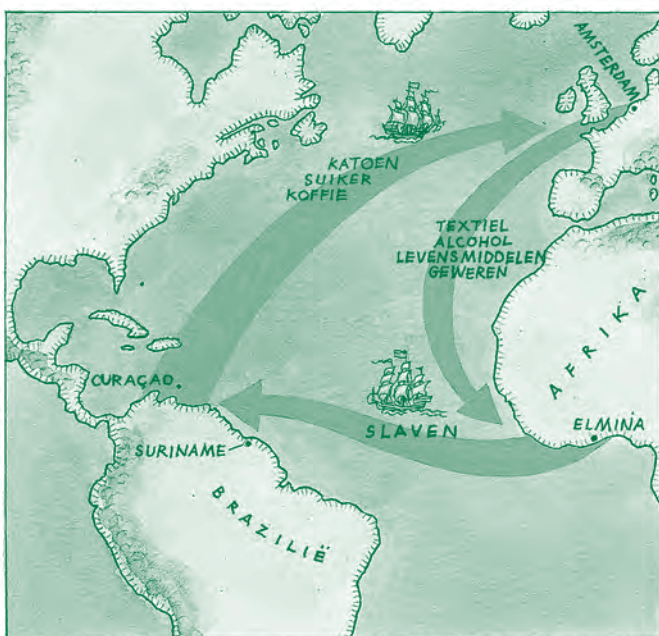
Omdat de Engelsen de baas zijn op zee, ligt de handel bijna stil. Veel mensen in de Republiek zijn ontevreden. Ze willen meer te zeggen krijgen in het bestuur van hun stad en land. En ze willen zelf een beroep kunnen kiezen. Dat kan nu niet, omdat je lid van een gilde moet zijn. Een deel van de mensen geeft de schuld van de problemen aan de prins, de stadhouder. Er ontstaan twee partijen. De Patriotten zijn

tegen de stadhouder. De Prinsgezinden steunen hem juist. In 1787 nemen de Patriotten de macht over in Den Haag. Stadhouder Willem V en zijn vrouw Wilhelmina vluchten. Maar de broer van Wilhelmina is koning van Pruisen. Hij stuurt een groot leger. Veel Patriotten vluchten naar Frankrijk. En Wilhelm V keert terug naar Den Haag.

Les 4 De slavenhandel

Europeanen verbouwen suikerriet en andere producten op grote plantages in Amerika. Zij laten slaven het werk doen. Europese handelaren kopen die slaven in Afrika (1). Ze verkopen ze op slavenmarkten in Amerika (2). Voor het geld kopen ze suikerriet en andere producten om in Europa te verkopen (3). Daarna varen ze weer naar Afrika om nieuwe slaven te halen. Dit heet driehoekshandel.

Er wordt veel geld mee verdiend. De Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC) houdt zich ook bezig met de slavenhandel. Veel slaven overleven de zware reis van Afrika naar Amerika niet. De slaven die het wel overleven, moeten op de plantages hard werken. Vaak worden ze streng behandeld en krijgen ze bijvoorbeeld zweepslagen. In Suriname lukt het veel slaven om het oerwoud in te vluchten.

De driehoekshandel.

Alles verandert

Les 1 Opstand in Amerika

De inwoners van de dertien Engelse kolonies in Amerika moeten belasting betalen aan Engeland. Maar Engeland doet te weinig voor de kolonisten. Ze komen in opstand. Onder leiding van George Washington vechten ze tegen het Engelse leger. Op 4 juli 1776 verklaren de kolonisten zich onafhankelijk. De Engelse koning is niet langer hun leider. Voortaan zijn de burgers

van Amerika de baas. George Washington wordt de eerste president van de Verenigde Staten van Amerika.

Amerika krijgt als eerste land een democratische grondwet. Daarin staat: er is vrijheid van godsdienst, iedereen mag zijn mening geven en iedereen heeft recht op een eerlijke rechtspraak.

Les 2 Revolutie in Frankrijk

Koning Lodewijk XVI van Frankrijk heeft geld nodig. Hij wil de belastingen verhogen. Voortaan moeten de geestelijken en de edelen ook meer betalen. Maar in de Staten-Generaal stemmen de geestelijken en de edelen tegen dit plan. Daar zijn de burgers boos over. De geestelijken en de edelen zijn het altijd met elkaar eens. Dus hebben de burgers altijd een stem minder. En zij betalen al genoeg belasting. De burgers houden daarom een eigen vergadering.

Zij willen gelijkheid, vrijheid en broederschap voor iedereen.

In Parijs protesteren mensen tegen de hoge graanprijzen. En op 14 juli 1789 bestormen ze de Bastille. Ze laten de gevangenen die daar opgesloten zitten vrij. Daarmee begint de Franse Revolutie. De burgers maken een nieuwe grondwet. En Lodewijk XVI en zijn vrouw worden onthoofd.

Les 3 De Fransen komen

In 1795 valt een Frans leger de Republiek binnen. De Patriotten zijn hier blij mee. Ze jagen de regenten en de stadhouder weg. En ze organiseren net als de Franse burgers een eigen Nationale Vergadering. De Republiek heet voortaan: de Bataafse Republiek. De mannen van de Nationale Vergadering maken

in 1798 een grondwet. Maar voor de gewone mensen verandert er niets. Ze lijden nog altijd honger en armoede. De regering wil hen wel helpen, maar ze kan dit niet betalen. De Fransen vragen namelijk veel geld voor hun hulp. Ook moeten de Nederlanders de Franse soldaten kleding en voedsel geven.

Les 4 Napoleon

In 1799 wordt Napoleon alleenheerser in Frankrijk. En hij maakt zijn broer Lodewijk Napoleon koning van Holland. De Bataafse Republiek heet dan: het Koninkrijk Holland. Er komt censuur. De Fransen controleren wat mensen schrijven en zeggen. In 1812 valt Napoleon Rusland aan. Door de strenge kou moet hij zich met zijn leger terugtrekken. Als hij Rusland opnieuw wil aanvallen, wordt zijn leger door de legers van andere Europese landen verslagen. Hij wordt gevangengezet op het eiland Elba. Maar hij ontsnapt en wordt weer de baas in Frankrijk. Dan wordt hij in België bij Waterloo opnieuw verslagen. Nu wordt hij gevangengezet op het eiland Sint Helena. Daar sterft hij in 1821.

De Franse tijd levert in ons land ook enkele goede dingen op. De rechtspraak wordt eerlijker. Iedereen krijgt een vaste achternaam. En voortaan meet iedereen met kilo's en kilometers.

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken.

Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 1.

- 1** > bladzijde 6 afbeelding 3
en bladzijde 9 afbeelding 3 en 4

Trek een lijn van iedere zeevaarder naar het door hem ontdekte land.

Abel Tasman	Nova Zembla
Vasco da Gama	Amerika
Willem Barentz	India
Columbus	Nieuw-zeeland
- 2** > bladzijde 10 afbeelding 1 en 2

Dit is Tenochtitlán, de hoofdstad van de

Op de grote piramide zie je de

voor de goden. De belangrijkste goden zijn de

en de
- 3** > bladzijde 12 afbeelding 6

Kruis aan. Cortés zoekt in Midden-Amerika naar:

 - nieuwe volken
 - goud en zilver
 - nieuw land
- 4** > bladzijde 11 afbeelding 5

Waardoor gaan veel Azteken dood na de komst van de Spanjaarden?

.....
- 5** > bladzijde 13 afbeelding 1 en 2

Streep de foute woorden door.

In de tijd van de monniken en ridders schildert men figuren uit *de Bijbel/het dagelijks leven*.

In de renaissance schilderen de kunstenaars de dingen zoals ze die *bedenken/zien*.
- 6** > bladzijde 15 afbeelding 5

Je ziet hier

Hij zei: 'Mensen moeten niet alles zomaar geloven.

Ze moeten zelf gebruiken.'

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 2.

- 1** > bladzijde 18
afbeelding 1

Luther vertelt Karel V dat hij protesteert tegen:

 - de paus
 - de Bijbel
 - de handel in aflaten
- 2** > bladzijde 20
afbeelding 3

Luther is een hervormer. Een andere hervormer is

Mensen die het met de hervormers eens zijn worden genoemd. Zij worden door koning Filips II gestraft.
- 3** > bladzijde 22
afbeelding 2

Veel protestanten zijn boos op de katholieke kerk. Dit heet de
- 4** > bladzijde 23
afbeelding 3

Streep de foute woorden door.

Willem van Oranje begint met dit gevecht bij *Leiden/Heiligerlee* de Opstand tegen de Spaanse *koning/keizer* die *tachtig/honderd* jaar zal duren.
- 5** > bladzijde 26
afbeelding 4
en bladzijde 27
afbeelding 1

Je ziet een kaartje van de der Zeven Verenigde Nederlanden.

Het land wordt bestuurd door de
- 6** > bladzijde 8
afbeelding 2 en 3
en bladzijde 29
afbeelding 4

Verbind de twee personen met de woorden die bij hen horen.

Prins Maurits	wapenstilstand
	stadhouder
	raadspensionaris
Johan van Oldenbarneveldt	oorlog
- 7** > bladzijde 29
afbeelding 5

In 1648 sluit de Republiek met

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 3.

<p>1 > bladzijde 33
afbeelding 2</p>	De VOC schepen varen naar Ze halen daar zoals peper, nootmuskaat en kaneel. Die worden gebruikt in het eten en als								
<p>2 > bladzijde 35
afbeelding 1</p>	Streep de foute woorden door. Het leven op een VOC schip is <i>licht/zwaar</i>. De bemanning slaapt <i>in een kajuit/onder het dek</i>. Het is daar <i>benauwd/fris</i>. De zeelui eten <i>versgebakken brood/scheepsbeschuit</i>.								
<p>3 > bladzijde 37
afbeelding 3</p>	<p>Wat is hier gebeurd?
.....</p> <p>Noem nog twee gevaren van zeereizen.</p> <p>1</p> <p>2</p>								
<p>4 > bladzijde 38
afbeelding 1 en 2</p>	Je ziet de beroemde schilder Hij schildert op een speciale manier en								
<p>5 > bladzijde 39
afbeelding 3 en 4</p>	In de Gouden Eeuw verdienen veel geld. Ze willen laten zien dat ze zijn. Ze kopen bijvoorbeeld								
<p>6 > bladzijde 43
afbeelding 5</p>	Trek lijnen tussen de woorden die bij elkaar horen. <table border="0"> <tbody> <tr> <td>kwakzalver</td> <td>kapper</td> </tr> <tr> <td>wetenschapper</td> <td>soort dokter</td> </tr> <tr> <td>chirurgijn</td> <td>onderzoek doen</td> </tr> <tr> <td>barbier</td> <td>bedrieger</td> </tr> </tbody> </table>	kwakzalver	kapper	wetenschapper	soort dokter	chirurgijn	onderzoek doen	barbier	bedrieger
kwakzalver	kapper								
wetenschapper	soort dokter								
chirurgijn	onderzoek doen								
barbier	bedrieger								

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 4.

1 > bladzijde 47 afbeelding 2	Je ziet mensen uit de vier standen. Schrijf de namen van de standen op. 1 2 3 4
2 > bladzijde 49 afbeelding 1 en bladzijde 50 afbeelding 2	Turf wordt gebruikt als Het bestaat uit gedroogde resten van Als het in de grond zit, heet het
3 > bladzijde 51 afbeelding 3	Waardoor ontstonden enkele grote meren? Wie bedacht een plan om ze droog te maken? Jan Adriaanszoon
4 > bladzijde 53 afbeelding 2	Streep de foute woorden door. Lodewijk XIV geeft veel geld uit aan <i>feesten/zijn burgers</i> . De <i>edelen/gewone mensen</i> moeten veel belasting betalen. <i>De koning/de regering</i> heeft alle macht.
5 > bladzijde 54 afbeelding 4	Lodewijk XIV voelt zich heel belangrijk. Daarom noemt hij zich de
6 > bladzijde 55 afbeelding 1 en 2 en bladzijde 4 afbeelding 4	De Republiek wordt aangevallen. Op zee vecht de vloot tegen de onder aanvoering van Michiel de Stadhouder Willem III bedenkt het plan van de Daarmee houdt hij de tegen.

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 5.

- 1** > bladzijde 60
afbeelding 1

Waarom zijn deze mensen zo kwaad?
Ze vinden dat ze teveel belasting moeten betalen aan de
- 2** > bladzijde 61
afbeelding 2
en bladzijde 62
afbeelding 3

Op zulke mooie wonen de rijke regenten.
Ze leven net als de edelen aan het Franse
Ze dragen en
volgens de Franse mode.
- 3** > bladzijde 64
afbeelding 2

Dit is een *bijbel/encyclopedie* geschreven door Franse *geleerden/monniken*. Ze zeggen: 'Als mensen meer *weten/werken*, kunnen ze *beter/niet* zelf nadenken.'
De geleerden vinden ook dat iedereen gelijke moet krijgen.
- 4** > bladzijde 67
afbeelding 3 en 4

Pamflet 1 is van de
Die zijn *voor/tegen* de stadhouders.
Pamflet 2 is van de
Die steunen de stadhouders *wel/niet*.
- 5** > bladzijde 69
afbeelding 1

Kruis aan wat je op de tekening ziet.

☐ slaven	☐ zware straf
☐ suikerrietplantage	☐ pauze
☐ gewone arbeiders	☐ eten en drinken
☐ opzichter	☐ zweep
☐ beloning	☐ vrijheid
- 6** > bladzijde 70
afbeelding 3

Leg de driehoekshandel uit.

1 Nederlandse handelaren varen naar
om te kopen.

2 Die verkopen ze op de markten in

3 Daar kopen ze en andere producten
om in te verkopen.

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 5.

- 1** > bladzijde 75
afbeelding 2

Je ziet de dertien Engelse in Amerika.
De kolonisten betalen aan Engeland.
Omdat ze daar weinig voor terugkrijgen, komen ze in
- 2** > bladzijde 76
afbeelding 3

George Washington verslaat het leger.
Hij wordt de eerste van Amerika.
Dat land krijgt ook de eerste democratische
- 3** > bladzijde 79
afbeelding 3

Wat begint er met deze bestorming op 14 juli 1789?
de
De burgers willen voor iedereen
.....
- 4** > bladzijde 80 en 81
afbeelding 1 en 2

De Patriotten vieren feest, want ze hebben nu ook een
.....
De Republiek heet nu
Voor de arme mensen verandert er
Want de regering moet veel geld betalen aan de
- 5** > bladzijde 83 en 84
afbeelding 3

Wat past niet bij Napoleon? Streep dat woord door.
alleenheerser – baas in Rusland – verbannen – keizer –
legeraanvoerder – censuur
- 6** > bladzijde 85
afbeelding 4

Door de Franse tijd kreeg ons land een eerlijke
en vaste
Gewichten worden nu gemeten in
en afstanden in

Antwoorden herhaling 1

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 1.

- 1** > bladzijde 6 afbeelding 3
en bladzijde 9 afbeelding 3 en 4
- Trek een lijn van iedere zeevaarder naar het door hem ontdekte land.
Abel Tasman	Nova Zembla
Vasco da Gama	Amerika
Willem Barentz	India
Columbus	Nieuw-zeeland
- 2** > bladzijde 10 afbeelding 1 en 2
- Dit is Tenochtitlán, de hoofdstad van de *Azteken*.
- Op de grote piramide zie je de *tempel* voor de goden. De belangrijkste goden zijn de *zonnegod* en de *regengod*.
- 3** > bladzijde 12 afbeelding 6
- Kruis aan. Cortés zoekt in Midden-Amerika naar:
- nieuwe volken
 - goud en zilver
 - nieuw land
- 4** > bladzijde 11 afbeelding 5
- Waardoor gaan veel Azteken dood na de komst van de Spanjaarden?
- Ze sterven aan ziektes uit Europa.*
- 5** > bladzijde 13 afbeelding 1 en 2
- Streep de foute woorden door.
- In de tijd van de monniken en ridders schildert men figuren uit *de Bijbel/het dagelijks leven*.
- In de renaissance schilderen de kunstenaars de dingen zoals ze die *bedenken/zien*.
- 6** > bladzijde 15 afbeelding 5
- Je ziet hier *Erasmus*.
- Hij zei: 'Mensen moeten niet alles zomaar geloven. Ze moeten zelf *hun verstand* gebruiken.'

Antwoorden herhaling 2

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 2.

- 1** > bladzijde 18
afbeelding 1

Luther vertelt Karel V dat hij protesteert tegen:

 - de paus
 - de Bijbel
 - de handel in aflaten
- 2** > bladzijde 20
afbeelding 3

Luther is een hervormer. Een andere hervormer is *Calvijn*

Mensen die het met de hervormers eens zijn worden *protestanten* genoemd. Zij worden door koning Filips II *streng* gestraft.
- 3** > bladzijde 22
afbeelding 2

Veel protestanten zijn boos op de katholieke kerk. Dit heet de *Beeldenstorm*
- 4** > bladzijde 23
afbeelding 3

Streek de foute woorden door.

Willem van Oranje begint met dit gevecht bij ~~Leiden~~/*Heiligerlee* de Opstand tegen de Spaanse *koning*/~~keizer~~ die *tachtig*/~~honderd~~ jaar zal duren.
- 5** > bladzijde 26
afbeelding 4
en bladzijde 27
afbeelding 1

Je ziet een kaartje van de *Republiek* der Zeven Verenigde Nederlanden.

Het land wordt bestuurd door de *Staten-generaal*
- 6** > bladzijde 8
afbeelding 2 en 3
en bladzijde 29
afbeelding 4

Verbind de twee personen met de woorden die bij hen horen.

Prins Maurits

Johan van Oldenbarneveldt
- 7** > bladzijde 29
afbeelding 5

In 1648 sluit de Republiek *vrede* met *Spanje*

Antwoorden herhaling 3

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 3.

- 1** > bladzijde 33 afbeelding 2
De VOC schepen varen naar *Oost-indië* Ze halen daar *specerijen* zoals peper, nootmuskaat en kaneel. Die worden gebruikt in het eten en als *medicijn*
- 2** > bladzijde 35 afbeelding 1
Streep de foute woorden door.
Het leven op een VOC schip is ~~licht~~/zwaar.
De bemanning slaapt ~~in een kajuit~~/onder het dek.
Het is daar *benauwd*/~~fris~~.
De zeelui eten ~~versgebakken brood~~/scheepsbeschuit.
- 3** > bladzijde 37 afbeelding 3
Wat is hier gebeurd?
Het schip is op de rotsen gelopen.
Noem nog twee gevaren van zeereizen.
1 *kapers*
2 *ziektes als scheurbuik*
- 4** > bladzijde 38 afbeelding 1 en 2
Je ziet de beroemde schilder *Rembrandt van Rijn* Hij schildert op een speciale manier *licht* en *schaduw*
- 5** > bladzijde 39 afbeelding 3 en 4
In de Gouden Eeuw verdienen *kooplieden* veel geld. Ze willen laten zien dat ze *rijk* zijn. Ze kopen bijvoorbeeld *schilderijen*
- 6** > bladzijde 43 afbeelding 5
Trek lijnen tussen de woorden die bij elkaar horen.
kwakzalver	—	kapper
wetenschapper	—	soort dokter
chirurgijn	—	onderzoek doen
barbier	—	bedrieger

Antwoorden herhaling 4

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 4.

1

> bladzijde 47
afbeelding 2

Je ziet mensen uit de vier standen.
Schrijf de namen van de standen op.

- 1 *regenten*.....
- 2 *de gegoede burgerij*.....
- 3 *de kleine burgerij*.....
- 4 *het gewone volk*.....

2

> bladzijde 49
afbeelding 1
en bladzijde 50
afbeelding 2

Turf wordt gebruikt als *brandstof*.....
Het bestaat uit gedroogde resten van *planten*.....
Als het in de grond zit, heet het *veen*.....

3

> bladzijde 51
afbeelding 3

Waarvoor ontstonden enkele grote meren?

..... *door de turfwinning*.....

Wie bedacht een plan om ze droog te maken?

Jan Adriaanszoon *Leeghwater*.....

4

> bladzijde 53
afbeelding 2

Streep de foute woorden door.

Lodewijk XIV geeft veel geld uit aan *feesten/zijn burgers*.

De ~~edelen~~/gewone mensen moeten veel belasting betalen.

De koning/~~de regering~~ heeft alle macht.

5

> bladzijde 54
afbeelding 4

Lodewijk XIV voelt zich heel belangrijk. Daarom noemt hij zich

de *Zonnekoning*.....

6

> bladzijde 55
afbeelding 1 en 2
en bladzijde 4
afbeelding 4

De Republiek wordt aangevallen. Op zee vecht de vloot tegen

de *Engelsen*..... onder aanvoering van Michiel

de *Ruyter*.....

Stadhouder Willem III bedenkt het plan van de *waterlinie*.....

Daarmee houdt hij de *Fransen*..... tegen.

Antwoorden herhaling 5

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 5.

1 > bladzijde 60
afbeelding 1

Waarom zijn deze mensen zo kwaad?
Ze vinden dat ze teveel belasting moeten betalen aan
de *belastingpachters*.

2 > bladzijde 61
afbeelding 2
en bladzijde 62
afbeelding 3

Op zulke mooie *landgoederen* wonen de rijke regenten.
Ze leven net als de edelen aan het Franse *hof*.
Ze dragen *kleren* en *pruiken*
volgens de Franse mode.

3 > bladzijde 64
afbeelding 2

Dit is een *bijbel/encyclopedie* geschreven door Franse
geleerden/monniken. Ze zeggen: 'Als mensen meer
weten/werken, kunnen ze *beter/niet* zelf nadenken.'
De geleerden vinden ook dat iedereen gelijke
rechten moet krijgen.

4 > bladzijde 67
afbeelding 3 en 4

Pamflet 1 is van de *Patriotten*.
Die zijn *voor/tegen* de stadhouders.
Pamflet 2 is van de *Prinsgezinden*.
Die steunen de stadhouders *wel/niet*.

5 > bladzijde 69
afbeelding 1

Kruis aan wat je op de tekening ziet.

☒ slaven	☒ zware straf
☒ suikerrietplantage	☐ pauze
☐ gewone arbeiders	☐ eten en drinken
☒ opzichter	☒ zweep
☐ beloning	☐ vrijheid

6 > bladzijde 70
afbeelding 3

Leg de driehoekshandel uit.

- Nederlandse handelaren varen naar *Afrika*
om *slaven* te kopen.
- Die verkopen ze op de markten in *Amerika*.
- Daar kopen ze *suiker* en andere producten
om in *Amsterdam* te verkopen.

Antwoorden herhaling 6

Beantwoord de vragen. Voor elke vraag staat aangegeven naar welke afbeelding(en) in het leerlingenboek je moet kijken. Zoek de afbeeldingen op in hoofdstuk 5.

1

> bladzijde 75
afbeelding 2

Je ziet de dertien Engelse *kolonies* in Amerika.
De kolonisten betalen *belasting* aan Engeland.
Omdat ze daar weinig voor terugkrijgen, komen ze in *opstand*.

2

> bladzijde 76
afbeelding 3

George Washington verslaat het *Engelse* leger.
Hij wordt de eerste *president* van Amerika.
Dat land krijgt ook de eerste democratische *grondwet*.

3

> bladzijde 79
afbeelding 3

Wat begint er met deze bestorming op 14 juli 1789?
de *Franse Revolutie*.
De burgers willen voor iedereen
vrijheid, gelijkheid en broederschap.

4

> bladzijde 80 en 81
afbeelding 1 en 2

De Patriotten vieren feest, want ze hebben nu ook een
grondwet.
De Republiek heet nu *Bataafse Republiek*.
Voor de arme mensen verandert er *niets*.
Want de regering moet veel geld betalen aan de *Fransen*.

5

> bladzijde 83 en 84
afbeelding 3

Wat past niet bij Napoleon? Streep dat woord door.
alleenheerser – ~~baas in Rusland~~ – verbannen – keizer –
legeraanvoerder – censuur

6

> bladzijde 85
afbeelding 4

Door de Franse tijd kreeg ons land een eerlijke *rechtspraak*
en vaste *achternamen*.
Gewichten worden nu gemeten in *kilo's*
en afstanden in *kilometers*.

Onderzoek waar je eten vandaan komt

Wat ga je doen?

In de zestiende eeuw maakten de mensen voor het eerst kennis met voedsel uit andere landen. Nu vind je het heel normaal om appels uit Argentinië en olijven uit Spanje te eten. Ga eens naar de supermarkt om te kijken uit welke landen de verschillende producten komen. Overleg eerst met je leerkracht. Je kunt dit onderzoek het beste doen met verschillende tweetallen. Dan onderzoekt elk tweetal een bepaalde afdeling.

Tip

In plaats van een onderzoek in de supermarkt kun je ook etiketten verzamelen. Je neemt dan van huis zo veel mogelijk etiketten van verschillende producten mee. Op school kijk je waar deze zaken vandaan komen.

Dit heb je nodig

- kopieerblad Opdracht 1, blad 2
- papier en potlood
- eventueel een harde onderlegger
- fineliners

Aan de slag

- 1 Ga met je groep van tweetallen naar de supermarkt. Spreek van tevoren af wie welke afdeling neemt. En ook hoe laat jullie teruggaan naar school. Neem papier en potloden mee. Elk tweetal noteert van zoveel mogelijk producten uit welk land ze komen. Dat kan dus ook Nederland zijn.
- 2 Terug op school vraag je aan je leerkracht het kopieerblad met de wereldkaart. Print deze zo groot mogelijk uit, bij voorkeur op A3-formaat.
- 3 Op de wereldkaart schrijf je, met fineliners, alle producten bij de juiste landen. Je kunt voor elke soort producten een andere kleur fineliner nemen. Bijvoorbeeld: groenten – groen, fruit – paars, vlees – rood, enzovoort.
- 4 Kleur de landen waar de meeste producten vandaan komen rood.
- 5 Hang de wereldkaart op in de klas. Vertel over je onderzoek aan de rest van de klas.

Wil je meer weten?

Lees de Informatieboekjes *Groente en fruit* (👑 71) en *Ontdekkingsreizen* (👑 192).

Wereldkaart

Welke specerijen herken jij?

Wat ga je doen?

In elk land en elke streek gebruiken ze weer andere specerijen en kruiden. Daardoor smaakt bijvoorbeeld een lamsvleesgerecht in Turkije heel anders dan in Ierland. Ken jij een aantal kruiden? Weet je hoe ze smaken en hoe ze heten? Test ook eens hoeveel je klasgenoten er vanaf weten. Laat hen maar ruiken en proeven.

Dit heb je nodig

- papier
- ongeveer tien verschillende kruiden en specerijen, zoals: peper, nootmuskaat, kaneel, kerrie, gemberpoeder, komijnzaad (djinten), foelie, kruidnagelen, koriander, paprikapoeder
- schoteltjes of kleine bakjes
- lepeltjes of lollystokjes
- blinddoek

Aan de slag

- 1 Doe van elke specerij of elk kruid een beetje op een schoteltje. Ruik en/of proef ze allemaal. Herken je de specerijen en kruiden?
- 2 Maak kaartjes met de namen van de specerijen en kruiden.
- 3 Doe een test met je klasgenoten. Leg de kaartjes op een stapeltje. Laat de kinderen één voor één de kruiden ruiken en proeven. Vervolgens moeten ze bij elk schoteltje het juiste kaartje leggen.
- 4 Doe de test nog eens, maar nu moet ieder kind eerst een blinddoek voor. Laat je klasgenoten alleen ruiken en dan de juiste naam noemen. Herkennen ze de kruiden alleen aan de reuk? Zo nee, dan mogen ze ook proeven. Weten ze het nu wel?

Wil je meer weten?

Zoek op internet en tik in een zoekprogramma als Google de zoekwoorden: *geschiedenis kruiden en specerijen*, *VOC en specerijen* of *specerijen* in.

Maak een muurkrant

Wat ga je doen?

Winkeliers proberen steeds weer nieuwe producten te verkopen. Om die producten bij hun klanten bekend te maken, maken ze reclame. Ook schrijven ze erover in hun gratis tijdschriften. Maak jij eens een muurkrant over nieuwe producten. Plak rechts de producten die jou heel lekker of bijzonder lijken. Plak links producten waar je minder enthousiast over bent.

Dit heb je nodig

- een aantal gratis tijdschriften, uitgegeven door supermarkten, bijvoorbeeld de Allerhande
- scharen
- lijm
- een groot vel papier

Aan de slag

- 1** Kijk in de tijdschriften of je producten tegenkomt die je niet kent of nog nooit gegeten hebt. Knip de plaatjes, de informatie en/of de recepten uit.
- 2** Plak de knipsels op een groot vel papier. Rechts de producten die je erg goed lijken. Links de producten waar je minder enthousiast over bent. Ze lijken je bijvoorbeeld niet lekker, je vindt ze te duur of je vindt ze niet nodig.
- 3** Hang je muurkrant op. Vertel over je opdracht aan je klasgenoten. Leg uit waarom je bepaalde producten links en andere rechts hebt geplakt.

Wil je meer weten?

Zoek op internet. Ga naar een zoekprogramma, bijvoorbeeld Google en tik als zoekwoorden namen in van supermarktketens, bijvoorbeeld *Albert Heijn* en *Super de Boer*.

Maak een reclamefolder voor knollen en wortels

Wat ga je doen?

Vroeger aten de mensen veel meer knollen en wortels dan tegenwoordig. Jij kent vast wel de aardappel en de winterwortel. Maar heb je wel eens pastinaak gegeten? Of knolselderij, meirapen, koolrabi of rode bieten? Maak een reclamefolder voor deze gezonde en lekkere groentes.

Dit heb je nodig

- tijdschriften en boeken over groentesoorten
- een computer met internet
- enkele vellen gekleurd papier
- wit papier
- een schaar
- lijm
- viltstiften

Aan de slag

- 1 Zoek plaatjes en informatie over knollen en wortels. Je vindt ze in boeken en tijdschriften over groenten, of op internet. Zoek op de trefwoorden: *wortel- en knolgewassen*.
- 2 Kopieer of print de plaatjes, of teken ze na. Schrijf over elke knol of wortel een korte tekst in je eigen woorden. Schrijf vooral over:
 - hoe deze plant groeit
 - hoe hij smaakt
 - wat je ermee kunt doen
 - wat voor gerechten je ermee kunt maken.
- 3 Vouw van het gekleurde papier een folder. Je kunt ook enkele vellen aan elkaar plakken.
- 4 Rangschik de plaatjes en de stukjes tekst op de folder en plak ze vast. Schrijf met viltstift mooie 'kopjes' of titels.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *groentesoorten* en *wortel- en knolgewassen*.

Maak een quiz over walvissen

Wat ga je doen?

De Nederlanders hebben vanaf de zeventiende eeuw veel geld verdiend met de vangst van walvissen. Nu vinden de meeste mensen dat deze bijzondere zoogdieren moeten worden beschermd. Wat weten je klasgenoten over walvissen? Doe een quiz en ontdek wie de meeste antwoorden goed heeft.

Dit heb je nodig

- boeken over walvissen
- een computer met internet
- een printer
- stevig gekleurd en wit papier
- dubbelzijdig plakband
- een schaar

Aan de slag

- 1 Zoek informatie over walvissen in boeken en op internet. Gebruik de zoekwoorden: *walvissen*, *WWF*, *WereldNatuurFonds* en *Greenpeace*.
- 2 Maak ongeveer twintig vragen. Denk daarbij aan:
 - de verschillende soorten walvissen;
 - waar walvissen leven;
 - hoe ze zich voortplanten;
 - wat ze eten;
 - welke landen nog op walvissen jagen en waarom ze dat doen;
 - welke organisaties bezig zijn met het beschermen van walvissen.
- 3 Schrijf deze vragen op kaartjes. Zet op de achterkant van elk kaartje het juiste antwoord.
- 4 Houd de quiz. Verdeel de klas in twee groepen. Stel elke groep om de beurt een vraag. Heeft de ene groep het antwoord fout, dan mag de andere groep het zeggen. Elk goed antwoord is één punt waard.
- 5 De groep die de meeste juiste antwoorden weet, heeft gewonnen.

Wil je meer weten?

Lees de Informatieboekjes *Walvissen* (👑 67) en *Greenpeace* (N62) of Junior Informatie *Rangers WNF-kids in actie* (N118).

Doe een uitvinding

Wat ga je doen?

Bedenk iets wat nog niet bestaat. Bijvoorbeeld een voertuig, een apparaat, een stuk speelgoed, een kledingstuk of iets om je zelf mee te versieren. Daarna maak je een tekening van je uitvinding of je knutselt het.

Dit heb je nodig

- stevig wit papier
- potlood en fineliners
- allerlei knutselmaterialen, zoals kroondoppen, kurken, stukjes hout, spijkers, touw, elastiek, karton, plastic bakjes en doosjes, lapjes, knopen, kralen, naald en draad en klei
- sterke lijm
- een schaar
- een hamer

Aan de slag

- 1** Bedenk eerst hoe je uitvinding eruit moet zien. En maak je er een tekening van of ga je het knutselen? Verzamel de materialen die je nodig hebt.
- 2** Maak eerst een schets van je idee. Werk die schets daarna uit met fineliners of knutselmaterialen.
- 3** Als je uitvinding klaar is, schrijf je er een tekst bij. Hoe werkt je uitvinding en/of wat kun je ermee doen? Wat heb je nodig om je uitvinding in het echt te maken?
- 4** Vertel daarna over je uitvinding aan je klasgenoten. Laat zien hoe je uitvinding werkt en wat je ermee kunt doen.

Wil je meer weten?

Om ideeën op te doen of om te zien wat anderen hebben uitgevonden, kun je kijken op internet. Gebruik een zoekprogramma als Google. Tik als zoekwoord in: *uitvindingen*.

Lees het Informatieboekje *Handige uitvindingen* (N146).
of het Junior Informatieboekje *Uitvindingen* (👑 25).

Maak een maquette

Wat ga je doen?

In Nederland zijn nog een aantal vestingsteden zoals Naarden en Brielle. Ze zijn gebouwd als bescherming tegen de Spanjaarden. Je ziet daar nog heel goed hoe een vesting vroeger werd verdedigd. Op een plattegrond kun je duidelijk de stervorm van de vestingwallen zien. Maak een maquette van een vesting. Of bouw een vesting in de zandbak of in een zandtafel.

Dit heb je nodig

- kopieerblad Opdracht 3, blad 2
- papier
- knutselmateriaal zoals karton, doosjes, stukjes hout, kurk, enzovoort
- een stevige plaat karton als ondergrond
- sterke lijm
- een schaar
- eventueel een zandtafel of zandbak

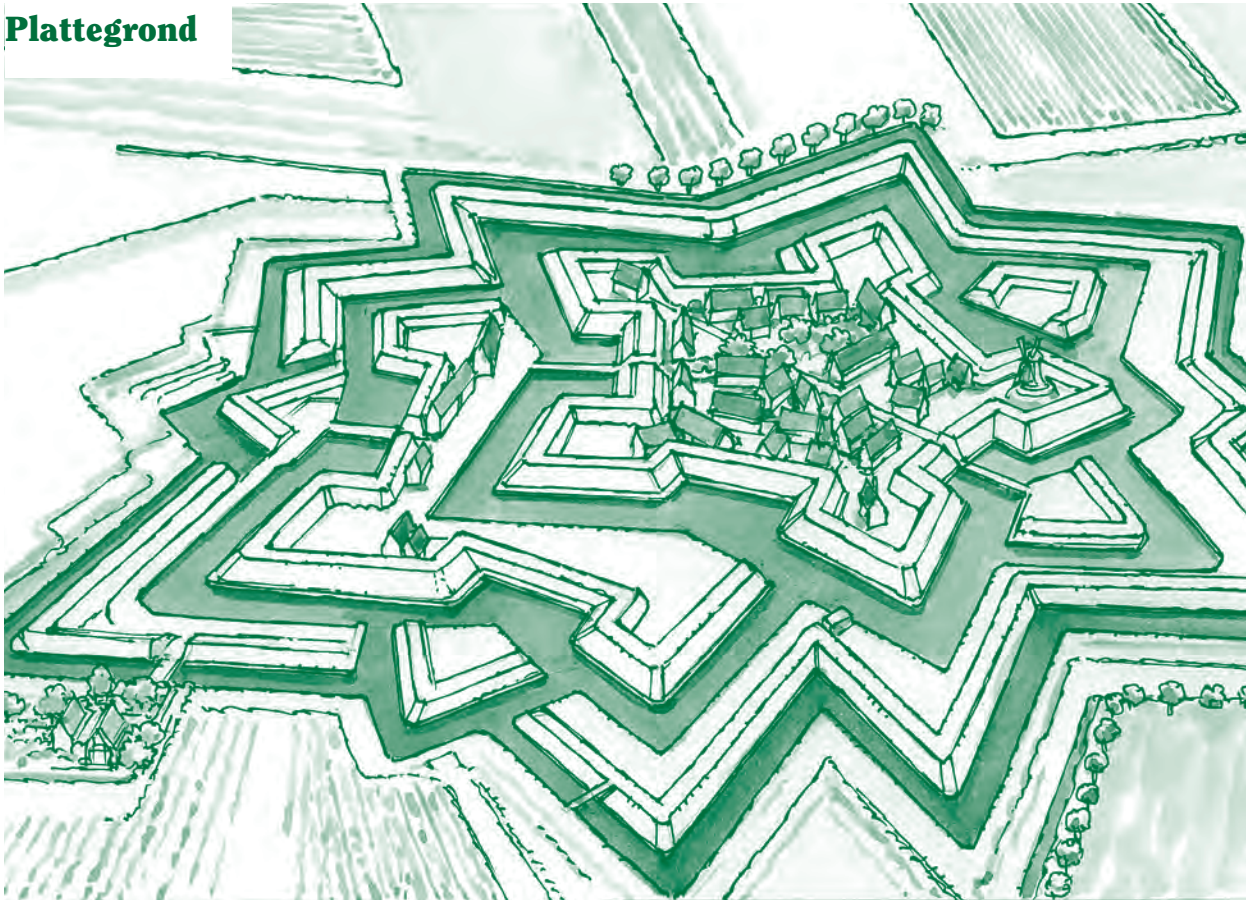
Aan de slag

- 1** Vraag het kopieerblad aan je leerkracht. Bekijk de plattegrond van de vestingstad. Zoek ook informatie over vestingen op internet. Gebruik het zoekwoord: *vestingsteden*.
- 2** Maak een schets van de vesting die je wilt gaan maken.
- 3** Bouw met het knutselmateriaal een maquette van de vesting. Of bouw de maquette in de zandbak of zandtafel.
- 4** Laat je bouwwerk aan je klasgenoten zien en vertel hun wat over de vorm van een vestingstad en over de verdediging ervan.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *vesting* of *vestingsteden*.

Plattegrond

Luchtfoto

Wat staat er in de Bijbel?

Wat ga je doen?

In de Bijbel staan verhalen over het Joodse volk en over Jezus. Ken jij die verhalen? Heb je zelf wel eens in de Bijbel gelezen? Neem een bijbel mee van thuis of leen er één in de bibliotheek. Lees een verhaal en vertel erover aan je klasgenoten.

Dit heb je nodig

- een kinderbijbel
- papier en pen

Aan de slag

- 1 Neem de bijbel en blader deze eerst door.
- 2 Lees één of meer verhalen.
- 3 Kies dan één van de verhalen. Wat wil je over dit verhaal aan je klasgenoten vertellen? Schrijf kort enkele punten op. Bijvoorbeeld:
 - Over welke personen gaat het verhaal?
 - Speelt God een rol in het verhaal?
 - Kun je uit het verhaal iets leren?
- 4 Lees het verhaal of een deel ervan voor aan je klasgenoten.
- 5 Praat er daarna samen over. Wat vinden je klasgenoten van het verhaal? Kennen zij de Bijbel?
- 6 Zijn er kinderen in de klas die in de Koran lezen? Kunnen zij iets vertellen over de overeenkomsten tussen de Bijbelverhalen en de verhalen uit de Koran? En over de verschillen?

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekprogramma als Google en tik in: *bijbel* of *bijbelverhalen*. Lees de Informatieboekjes *Christendom* (👑 119) en *De Islam* (👑 142).

Maak een poster

Wat ga je doen?

Lang niet iedereen die in een oorlogsland leeft, vlucht naar het buitenland. De meeste mensen moeten maar zien hoe ze de narigheid overleven. Er zijn organisaties die juist die mensen proberen te helpen. War Child bijvoorbeeld helpt kinderen in oorlogsgebieden. Maak een poster om het werk van War Child meer bekendheid te geven.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- een stevig vel papier op posterformaat
- viltstiften
- eventueel zwarte en rode verf en kwasten
- een schaar
- lijm

Aan de slag

- 1** Zoek eerst informatie over het werk dat War Child doet. Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *War Child*. Of tik meteen dit adres in: www.kidsforwarchild.nl. Lees de informatie en bekijk de kaart en de afbeeldingen.
- 2** Zoek afbeeldingen die je kunt gebruiken voor je poster. Bijvoorbeeld het logo van War Child, een wereldkaart met de plaatsen waar War Child werkt, foto's van evenementen en van activiteiten met kinderen. Print deze afbeeldingen uit. Je kunt het logo ook natekenen of schilderen.
- 3** Schrijf of typ enkele korte blokjes tekst met informatie over:
 - Wat is War Child?
 - Wat doet War Child?
 - Waar werkt War Child?
 - Hoe kun je War Child helpen?
- 4** Maak de poster. Plak de afbeeldingen en de teksten op het vel papier. Maak een pakkende slagzin en schrijf die met dikke viltstift op je poster.
- 5** Laat de poster aan je klasgenoten zien en vertel hen over deze opdracht. Hang de poster daarna op een plek waar veel mensen hem kunnen zien.

Wil je meer weten?

Lees het Informatieboekje *Kinderen in een oorlog* (👑 105).

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *War Child*, *schoolsforwarchild*, *kidsforwarchild*.

De rechten van het kind

Wat ga je doen?

Iedereen heeft rechten. In de meeste landen staan die rechten in de wet. Maar kinderen hebben speciale rechten. Zoek eens uit wat 'de rechten van het kind' zijn en bespreek deze met je klasgenoten.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- een groot vel stevig licht gekleurd papier
- viltstiften

Aan de slag

- 1 Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *de rechten van het kind*. Je kunt ook het volgende adres intikken: www.derechtenvanhetkind.nl.
- 2 Kijk naar de uitleg bij de verschillende rechten. Wil je over bepaalde rechten meer weten, klik dan één van de links aan. Bijvoorbeeld die van Unicef, de NOVIB of de Kinderbescherming.
- 3 Schrijf de rechten van het kind met mooie letters op een groot vel papier.
- 4 Hang het papier op in de klas. Bespreek deze rechten van het kind met je klasgenoten:
 - Waarom zijn er voor kinderen speciale rechten opgesteld?
 - Welke rechten vinden jullie belangrijk?
 - Welke vinden jullie minder belangrijk?
 - Hebben jullie thuis en op school ook met deze rechten te maken? Wat gaat goed? Wat zou beter kunnen?
 - In welke landen hebben de kinderen het moeilijk? Wat moet er in die landen gebeuren?

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *immigranten, vreemdelingenbeleid, rechten van de mens, rechten van het kind*.

Maak een knipselkrant over vluchtelingen

Wat ga je doen?

Je leest in de krant vaak over vluchtelingen, bijvoorbeeld over mensen die als verstekeling meerijden in vrachtwagens. Of die in kleine bootjes de zee proberen over te steken. Of over mensen die het land worden uitgezet. Zoek in kranten berichten en artikelen over deze onderwerpen. Knip die uit en maak een knipselkrant over vluchtelingen.

Dit heb je nodig

- een aantal, liefst verschillende, kranten van de afgelopen weken
- enkele vellen stevig papier
- viltstiften
- schaar
- lijm

Aan de slag

- 1 Zoek in de kranten naar berichten en artikelen die gaan over vluchtelingen en andere immigranten in Nederland. Denk aan:
 - vluchtelingen of asielzoekers en hun opvang
 - discriminatie
 - mensen uit andere landen die hier werk zoeken
 - mensen die met vluchtelingen werken
- 2 Maak een knipselkrant. Knip de berichten en artikelen uit en plak ze op de vellen papier.
- 3 Probeer artikelen die bij elkaar horen ook bij elkaar te plakken. Schrijf er kopjes boven. Of maak die kopjes van krantenletters.
- 4 Klaar? Laat de knipselkrant dan aan je klasgenoten lezen.

Wil je meer weten?

Lees de Informatieboekjes *Asielzoekers* (👑 164) en *Vluchtelingenkampen* (N142). Lees het Junior Informatieboekje *Vluchtelingen* (N92). Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *vluchtelingen*, *asielzoekers* of *vluchtelingenwerk*.

Houd een interview

Wat ga je doen?

Ken je iemand uit een ander land die nu in Nederland woont? Misschien één van je klasgenoten of iemand in je omgeving? Of misschien jijzelf of je ouders? Vraag dan of je met hem of haar een interview mag houden. Als iemand wat verder weg woont, kan dat natuurlijk ook telefonisch. Overleg eerst met je leerkracht.

Dit heb je nodig

- pen en papier

Aan de slag

- 1 Maak een afspraak voor het interview. Bedenk van tevoren een aantal vragen. Bijvoorbeeld:
 - Waarom ben je uit je eigen land vertrokken?
 - Waarom ben je naar Nederland gekomen?
 - Werd je goed geholpen toen je net aankwam?
 - Wat vind je prettig aan Nederland en de Nederlanders?
 - Wat vind je minder prettig?
 - Wat vind je een belangrijk verschil tussen je moederland en Nederland?Als je het interview met een volwassene houdt, spreek je die natuurlijk met 'u' aan.
- 2 Houd het interview. Stel je vragen zo beleefd mogelijk. Dring niet aan als iemand over een bepaald onderwerp niet wil praten. Vluchtelingen hebben vaak nare dingen meegemaakt. Schrijf de antwoorden in het kort op.
- 3 Op school werk je het interview uit. Je schrijft de vragen en antwoorden onder elkaar.
- 4 Vertel je klasgenoten over het interview. Hebben andere kinderen ook iemand geïnterviewd? Vergelijk dan de antwoorden. Welke verschillende redenen om naar Nederland te komen, hebben jullie gehoord?

Wil je meer weten?

Lees de Informatieboekjes *Asielzoekers* (👑 164) en *Vluchtelingenkampen* (N142). Lees het Junior Informatieboekje *Vluchtelingen* (N92). Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *vluchtelingen*, *asielzoekers* of *vluchtelingenwerk*.

Beschrijf een avontuur op zee

Wat ga je doen?

Padde, Hajo en Rolf waren scheepsjongens op een VOC-schip. In 1618 konden eenvoudige jongens zoals zij niet schrijven. Maar de schipper hield in zijn scheepsjournaal bij wat er tijdens de reis allemaal gebeurde. Iedere schipper had aan boord een speciaal kistje met een schrijfplank, een potje inkt en een kroontjespen.

Nu ben jij de schipper van een VOC-schip. Schrijf een avontuur op dat drie scheepsjongens beleefden.

Dit heb je nodig

- papier met lijntjes
- eventueel kroontjespen en inkt

Aan de slag

- 1 Bedenk een avontuur. Denk bijvoorbeeld aan:
 - een ziekte aan boord, zoals scheurbuik
 - windstilte
 - een ontmoeting met inwoners in een ver land
 - een mouterij en vechtpartijen
 - tekort aan eten of water
 - enorme hitte
 - straffen, zoals kielhalen
 - storm
 - piraten
- 2 Schrijf het verhaal. Zet een datum in 1618 boven aan de bladzijde. Let op de opbouw van je verhaal. Bedenk eerst hoe het verhaal begint. Schrijf dan over het avontuur zelf. En natuurlijk over hoe het afloopt. Schrijf aan het eind op wat de schipper van het avontuur vindt.
- 3 Als je het heel echt wilt doen, schrijf je het verhaal met een kroontjespen en inkt.
- 4 Lees het verhaal voor aan je klasgenoten.

Wil je meer weten?

Lees het Informatieboekje *Scheepvaart van vroeger* (👑 37).

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *scheepsjongens* of *VOC*.

Schilder een portret

Wat ga je doen?

In de Gouden Eeuw bestonden er natuurlijk nog geen fotocamera's. Als je een portret van jezelf of je vrouw of kinderen wilde, moest je die laten schilderen. Dat konden alleen de rijke mensen betalen. Jij gaat nu (gratis) een portret van je vriend of vriendin schilderen.

Dit heb je nodig

- een stevig vel papier en kladpapier
- verf
- kwasten
- een lege eierdoos
- een wit bord of iets anders om verf op te mengen
- een computer met internet

Aan de slag

- 1 Heb je inspiratie nodig? Zoek dan eerst eens op internet met een zoekmachine als Google. Tik in: *portretten* en kies voor afbeeldingen. Je ziet dan portretten van mensen in allerlei houdingen en in allerlei stijlen.
- 2 Vraag aan je vriend of vriendin of deze je model wil zijn.
- 3 Maak eerst een schets van het gezicht. Let op de verhoudingen:
 - De ogen zitten in het midden van het gezicht.
 - Hoe groot is de neus?
 - Waar beginnen en eindigen de wenkbrauwen?
 - Op welke hoogte zitten de oren?
 - Welke vorm heeft de mond?
 - Hoe valt het haar?
- 4 Doe enkele kleuren verf in een lege eierdoos. Meng op het bord een kleur voor het gezicht. Neem bijvoorbeeld roze, een beetje bruin, een puntje geel en wat wit. Probeer een kleur altijd eerst uit op een apart stuk papier.
- 5 Schilder het portret. Kijk steeds goed naar je model. Iedere kunstenaar heeft zijn of haar eigen stijl. Jij dus ook. Wees daar trots op!
- 6 Als je vriend of vriendin dat goed vindt, kun je het portret in de klas, of thuis, ophangen.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *portretten schilderen*, of een naam van een bekende schilder, bijvoorbeeld *Rembrandt van Rijn*.

Speel een toneelstuk

Wat ga je doen?

In de Gouden Eeuw waren de verschillen tussen arme en rijke mensen erg groot. Kinderen van verschillende standen gingen niet met elkaar om. Ze speelden niet met elkaar. Probeer je in te leven in die tijd en maak er een toneelstuk over. Speel het voor je klasgenoten.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- enkele boeken met platen over het leven in de Gouden Eeuw
- papier en potlood
- toneelkleding zoals armoedige, oude kleren, een mooie jas of mantel, een deftige jurk, hoeden, sjaals en dergelijke.

Aan de slag

- 1** Leef je in. Lees hoofdstuk 4 nog eens. Kijk in boeken over de Gouden Eeuw. En zoek op internet met een zoekmachine als Google. Tik in: *Gouden Eeuw*, *leven in de Gouden Eeuw* of *zeventiende eeuw* en kies voor afbeeldingen.
- 2** Bedenk over welke personen je toneelstuk gaat. Kies bijvoorbeeld een volwassene of een kind uit de stand van de regenten of de gegoede burgerij. Kies een volwassene of een kind uit de stand van de arbeiders.
- 3** Bedenk het verhaal en schrijf de hoofdlijnen op:
 - Welke personen spelen er mee?
 - Hoe ontmoeten deze mensen elkaar?
 - Wat gebeurt er?
 - Hoeveel scènes heb je nodig om het verhaal te vertellen?
 - Hoe eindig je?
- 4** Vraag klasgenoten om mee te spelen en oefen het toneelstuk in. Overleg eerst even met je leerkracht.

Ontwerp kleren volgens de Franse mode

Wat ga je doen?

Het hof van Lodewijk XIV stond bekend om zijn geweldige feesten. De dames en heren zagen er prachtig uit met hun pruiken en dure kleding. In de Nederlanden volgden de rijke dames en heren dat voorbeeld maar al te graag. Jij bent kleermaker en ontwerpt Franse feestkleding voor een dame en een heer.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- kopieerblad Opdracht 4, blad 2
- stevig papier
- potloden en fineliners
- viltstiften, kleurpotloden of waterverf en penselen

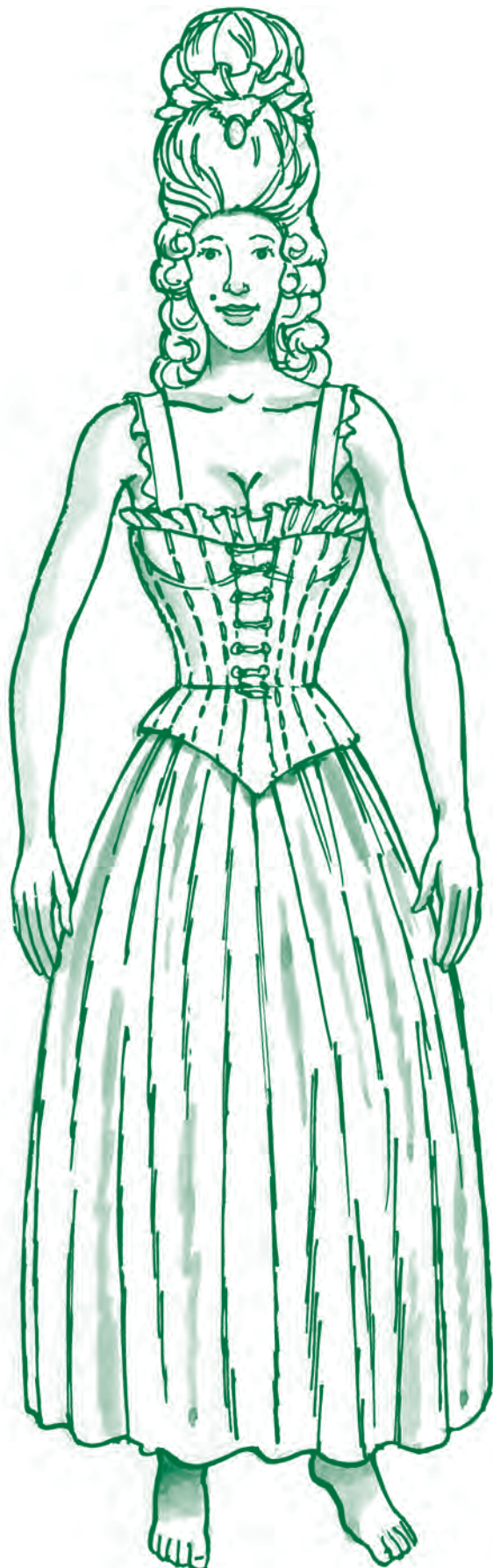
Aan de slag

- 1** Bekijk eerst hoe de Franse mode er in de tijd van Lodewijk XIV uit zag. Men droeg toen kleding in de barokstijl, met veel versieringen. Kijk in hoofdstuk 4, les 3 van het leerlingenboek. En kijk in andere boeken over die tijd. Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *barok kostuums*, *kostuums Lodewijk XIV* of *Frankrijk in de zeventiende eeuw*.
- 2** Knip de aankleedpoppen van het kopieerblad uit. Je kunt ze ook eerst op stevig papier plakken.
- 3** Ontwerp voor elke figuur passende feestkleding. Maak eerst een schets. Kijk goed naar de maten.
- 4** Kijk of de schetsen van de kostuums passen en werk ze dan verder uit. Gebruik fineliners, viltstiften, kleurpotloden of waterverf.
- 5** Knip de kleding uit en vergeet niet om lipjes bij de schouders en de taille uit te knippen. Daarmee kun je de kleding om de poppen hangen.
- 6** Laat je ontwerpen aan je klasgenoten en je leerkracht zien. Vertel er wat over.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *barok kostuums*, *kostuums Lodewijk XIV* of *Frankrijk in de zeventiende eeuw*.

Aankleedpoppen

Organiseer een tentoonstelling

Wat ga je doen?

In musea zie je vaak tentoonstellingen van allerlei verzamelingen. Bijvoorbeeld van oude wapens, fossielen, sieraden, stenen of aardewerk. Organiseer een tentoonstelling van de verzamelingen van jezelf en je klasgenoten. Overleg eerst met je leerkracht waar en wanneer je de tentoonstelling zult houden.

Dit heb je nodig

- stevig papier
- een computer en printer of fineliners
- een liniaal, schaar of snijmachine
- tafels
- eventueel enkele donker gekleurde doeken
- verzamelingen van jezelf en van klasgenoten

Aan de slag

- 1** Vertel je klasgenoten dat je een tentoonstelling wilt maken met verzamelingen. Maak een lijstje van wat iedereen verzamelt.
- 2** Kijk welke leerlingen verzamelingen hebben die geschikt zijn voor je tentoonstelling. Vraag aan die klasgenoten of ze de mooiste exemplaren mee naar school willen nemen. Spreek een datum af.
- 3** Zorg ervoor dat er op de dag dat de verzamelingen binnenkomen een paar tafels klaarstaan. Leg er eventueel donkere doeken overheen.
- 4** Laat je klasgenoten hun verzamelingen uitstallen op de tafels die jij aanwijst. Laat iedereen kaartjes maken met een korte uitleg over de voorwerpen of over de hele verzameling.
- 5** Houd een museumdag. Nodig daarvoor zoveel mogelijk kinderen en leerkrachten uit. Laat iedere verzamelaar achter zijn of haar tafel staan om uitleg te geven.

Wil je meer weten?

Lees het Junior Informatieboekje *Werken in het Rijksmuseum* (👑 57). Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *verzameling* en kies voor afbeeldingen.

Maak een folder voor het Scheepvaartmuseum

Wat ga je doen?

Elk museum heeft een folder met informatie. Daarin staan bijvoorbeeld de openingstijden en het adres. En een korte uitleg over wat er te zien is. Stel je voor dat jij een ontwerper bent. Je krijgt de opdracht om voor het Scheepvaartmuseum in Amsterdam een nieuwe folder te maken.

Dit heb je nodig

- stevig (gekleurd) papier
- een computer met internet
- printer
- een schaar
- lijm
- viltstiften

Aan de slag

- 1** Verzamel eerst informatie. Als je in Amsterdam woont, kun je misschien een bezoek brengen aan het museum. Zoek anders op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *Scheepvaartmuseum*. Lees en bekijk de informatie.
- 2** Bedenk wat er in je folder moet komen. Maak korte teksten over wat er in het museum te zien en te doen is. Kies de dingen die jij leuk of belangrijk vindt. Print daarvan enkele afbeeldingen of teken die na.
- 3** Vouw van één of meer vellen papier een folder. Bedenk waar je de teksten en afbeeldingen wilt hebben. Als je tevreden bent, kun je ze opplakken. Houd een plek vrij voor de titel van de folder. En eventueel ook voor kopjes boven de teksten. Zet achter op de folder het adres van het museum. Eventueel kun je daar ook de openingstijden en de prijzen opschrijven of opplakken.
- 4** Schrijf tot slot met een viltstift of fineliner de titel van de folder en de kopjes. Of maak die in een mooi lettertype op de computer. Print ze uit en plak ze op.
- 5** Laat je folder aan je leerkracht zien. Vertel over het Scheepvaartmuseum aan je klasgenoten.

Wil je meer weten?

Lees het Informatieboekje *Scheepvaart van vroeger* (👑 37).

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in *Scheepvaartmuseum*. Zie je dat er in Nederland nog meer scheepvaartmusea zijn?

Breng een bezoek aan een streekmuseum

Wat ga je doen?

In bijna elke plaats van Nederland is wel een streekmuseum. En anders is er wel een in de buurt. Breng een bezoek aan zo'n museum. Je krijgt er informatie over de mensen die in jouw streek hebben gewoond. En over de dingen die er gebeurd zijn. Bekijk vooral de archeologische vondsten. Dat zijn de voorwerpen die in jouw omgeving in de grond zijn gevonden. Overleg wel eerst met je leerkracht.

Dit heb je nodig

- volwassenen voor de begeleiding
- een streekmuseum
- een computer met internet

Tip

Deze opdracht is heel geschikt om met de hele klas te doen.

Aan de slag

- 1 Maak met het museum een afspraak voor je bezoek.
- 2 Bereid je bezoek goed voor. Bekijk eerst de informatie over het museum op internet. Zoek met een zoekmachine als Google en tik in: *streekmuseum*. Of: *museum* en de naam van de plaats waar je (vlakbij) woont of de naam van je provincie.
- 3 Ga naar het museum. Bekijk alles goed. Er is vast wel iemand die jullie uitleg kan geven. Neem als het kan een folder of andere informatie mee.
- 4 Vertel aan je klasgenoten over je bezoek. Zijn jullie met de hele klas geweest? Praat er dan samen over.
 - Wat vonden jullie interessant?
 - Wat vonden jullie niet zo bijzonder?
 - Wat had je van tevoren verwacht? Klopte dat?
 - Wat heb je van het bezoek geleerd?
 - Was de uitleg duidelijk?
 - Zou je nog eens met je ouders naar dit museum toe willen?

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *streekmuseum*. Of: *museum* en de naam van de plaats waar je (vlakbij) woont of waar je bijvoorbeeld op vakantie heen gaat.

Doe een 'virtuele' rondleiding

Wat ga je doen?

Sommige museums hebben op hun website een filmpje waarin je rondgeleid wordt langs hun verzameling. Doe eens een paar van deze 'virtuele' rondleidingen. Welke rondleiding vind je erg goed? Bij welk museum kan het volgens jou nog beter? Kies één virtueel museum uit. En schrijf een brief met jouw opmerkingen naar dat museum.

Dit heb je nodig

- computer met internet
- papier
- pen
- envelop en postzegel

Aan de slag

- 1 Bekijk enkele websites van musea met virtuele rondleidingen. Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik bijvoorbeeld in:
 - *Museum het Rembrandthuis*. Je kunt de virtuele tour vinden onder het kopje 'info'.
 - *Zuiderzeemuseum*. Onder het kopje 'binnenmuseum' staan filmpjes over de verschillende zalen.
 - *Stadsmuseum Flehite Amersfoort*. Kijk bij 'tour Flehite'.
 - *Museum Natura Docet*.
 - *Natuurhistorisch museum Maastricht*.
 - *Museum Boerhaave*. Hier kun je een virtueel bezoek afleggen.
- 2 Kies een website uit waar je iets over wilt zeggen. Dat kunnen complimenten zijn over wat je erg goed vindt. Maar je kunt ook kritiek hebben op wat er volgens jou beter zou kunnen.
- 3 Schrijf een brief naar dat museum. Vertel duidelijk wat je goed en minder goed vindt aan de virtuele rondleiding op hun website.
- 4 Laat je brief aan je leerkracht zien. Stuur hem eventueel echt op naar het museum.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *museum virtueel bezoek*, *museum virtuele rondleiding* of *museum virtuele tour*.

Maak een kleine encyclopedie

Wat ga je doen?

De eerste encyclopedie had vijftien boeken. Het was iets heel bijzonders. Nu zijn er allerlei encyclopedieën. Niet alleen op papier, maar ook digitaal. In een encyclopedie vind je informatie over duizenden begrippen. Maak zelf ook een stukje encyclopedie met zes begrippen uit je geschiedenisboek.

Dit heb je nodig

- een computer en printer
- A4-papier
- fineliners of kleurpotloden

Aan de slag

- 1** Vouw twee vellen A4-papier dubbel. Doe een nietje in het midden. Je hebt nu een klein boekje met een voorkant en een achterkant. En zes bladzijden waarop je informatie kunt plakken.
- 2** Kies uit elk hoofdstuk van het leerlingenboek een begrip dat je interessant vindt. Bijvoorbeeld uit hoofdstuk 1 het begrip 'zeilschip'. Of het begrip 'tempel' uit de tekst over de Azteken.
- 3** Zoek bij elk begrip een afbeelding. Je kunt deze opzoeken op internet en uitprinten. Of kopiëren uit je leerlingenboek. Of zelf tekenen.
- 4** Schrijf over elk begrip een korte tekst. Leg uit wat het begrip betekent. Tik de teksten op de computer en print ze uit.
- 5** Schrijf boven aan op elke bladzijde uit je boekje één begrip. Doe dat zo dat de begrippen in alfabetische volgorde staan. Plak de stukjes tekst en de afbeelding erbij.
- 6** Schrijf de titel van je boekje en je eigen naam op de voorkant. Je kunt de voorkant en achterkant mooi vormgeven met bijzondere letters en versieringen.
- 7** Laat je encyclopedie aan je leerkracht zien. Vertel waarom je deze zes begrippen hebt gekozen.

Wil je meer weten?

Kijk in een encyclopedie in de bibliotheek. Kijk in een digitale encyclopedie, bijvoorbeeld Encarta.

Maak een werkstuk over slavernij

Wat ga je doen?

Vroeger vonden veel mensen de slavenhandel heel gewoon. Nu denken we daar heel anders over. In Suriname en Nederland wonen mensen die afstammen van Afrikaanse slaven. Zoek informatie op internet over de slavenhandel en de slavernij. Maak er een werkstuk over.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- een printer
- A4-papier

Aan de slag

- 1 Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *slavernij en slavenhandel*. Of *Nederland en de Transatlantische slavenhandel*. Kijk ook eens op de site van school-tv.
- 2 Maak een opzet voor je werkstuk. Bedenk hoeveel hoofdstukjes je gaat schrijven. Denk aan:
 - Waarom hadden mensen slaven nodig?
 - Waarom haalden mensen slaven uit Afrika?
 - Hoe was het leven van een slaaf in Suriname?
 - Hoe dachten de slaven zelf over hun leven?
 - Wanneer werd de slavernij afgeschaft?
 - Wordt er nog aan de periode van de slavernij teruggedacht? Hoe dan? En door wie?Schrijf van elk hoofdstuk de belangrijkste woorden op.
- 3 Werk de hoofdstukken op de computer uit. Zoek er ook afbeeldingen bij.
- 4 Print je werkstuk uit. Maak een mooie voorkant met een titel en je naam. Plak er ook een afbeelding bij.
- 5 Laat je werkstuk aan je leerkracht zien. Vertel erover aan je klasgenoten.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *slavernij* en *slavenhandel*.

Maak een beeldverhaal

Wat ga je doen?

In 1789 komen de Fransen in opstand tegen hun koning. Er verandert in korte tijd heel veel. De standen worden afgeschaft. Er komt meer vrijheid. En burgers krijgen meer te zeggen. Ze roepen: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap! Maak een beeldverhaal over deze tijd van Revolutie.

Dit heb je nodig

- papier
- kleurpotloden of fineliners

Aan de slag

- 1 Lees hoofdstuk 6, les 2 over de Franse Revolutie nog eens goed door.
- 2 Bedenk welke gebeurtenissen je wilt tekenen. Bijvoorbeeld:
 - de beginsituatie: Lodewijk XVI heeft het voor het zeggen. Er zijn grote verschillen tussen de standen. De geestelijken en edelen hebben veel meer macht en geld dan de gewone burgers.
 - het bijeenroepen van de Franse Staten-Generaal
 - de Nationale vergadering
 - de bestorming van de Bastille
 - het opstellen van de grondwet
 - de gevechten en de guillotine
- 3 Maak eerst een schets van de tekeningen. Werk die daarna uit, bijvoorbeeld met fineliners en kleurpotloden.
- 4 Schrijf onder elke tekening een korte tekst.
- 5 Maak van je beeldverhaal een boekje. Of plak alles achter elkaar op één groot vel papier. Leg je boekje neer of hang je papier op. Zo kunnen je klasgenoten zien wat je gemaakt hebt.

Wil je meer weten?

Lees het Informatieboekje *Revoluties*.

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *Franse Revolutie*.

Doe een onderzoek naar achternamen

Wat ga je doen?

Je achternaam krijg je bij je geboorte van je ouders. Je vader schrijft je met die naam in bij de Burgerlijke Stand. Zo weet iedereen bij welke familie je hoort.

In de Franse tijd moesten de mensen zich voor het eerst met hun achternamen inschrijven. Ze kozen vaak hun beroep, bijvoorbeeld Smid of Molenaar. Of de plaats waar ze vandaan kwamen, zoals Vandenbosch. Sommige mensen maakten een geintje en schreven zich in met een gekke naam: Botervloot of Niemandsverdriet. Kijk in het telefoonboek en zoek naar dit soort grappige achternamen.

Dit heb je nodig

- een computer met internet
- een telefoonboek
- papier

Aan de slag

- 1 Verdeel een vel papier in drieën. Schrijf boven de eerste kolom 'beroep', boven de tweede 'plaats' en boven de derde 'grap'.
- 2 Blader het telefoonboek door. Of zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *achternamen* of *namen vroeger en nu*. Zie je een naam die in één van de drie kolommen hoort? Schrijf die daar dan op.
- 3 Stop als je vindt dat je genoeg verschillende namen hebt. Van welk soort heb je er het meest?
- 4 Vertel je klasgenoten over de namen die je hebt gevonden.

Wil je meer weten?

Zoek op internet met een zoekmachine als Google en tik in: *achternamen* of *namen vroeger en nu*.

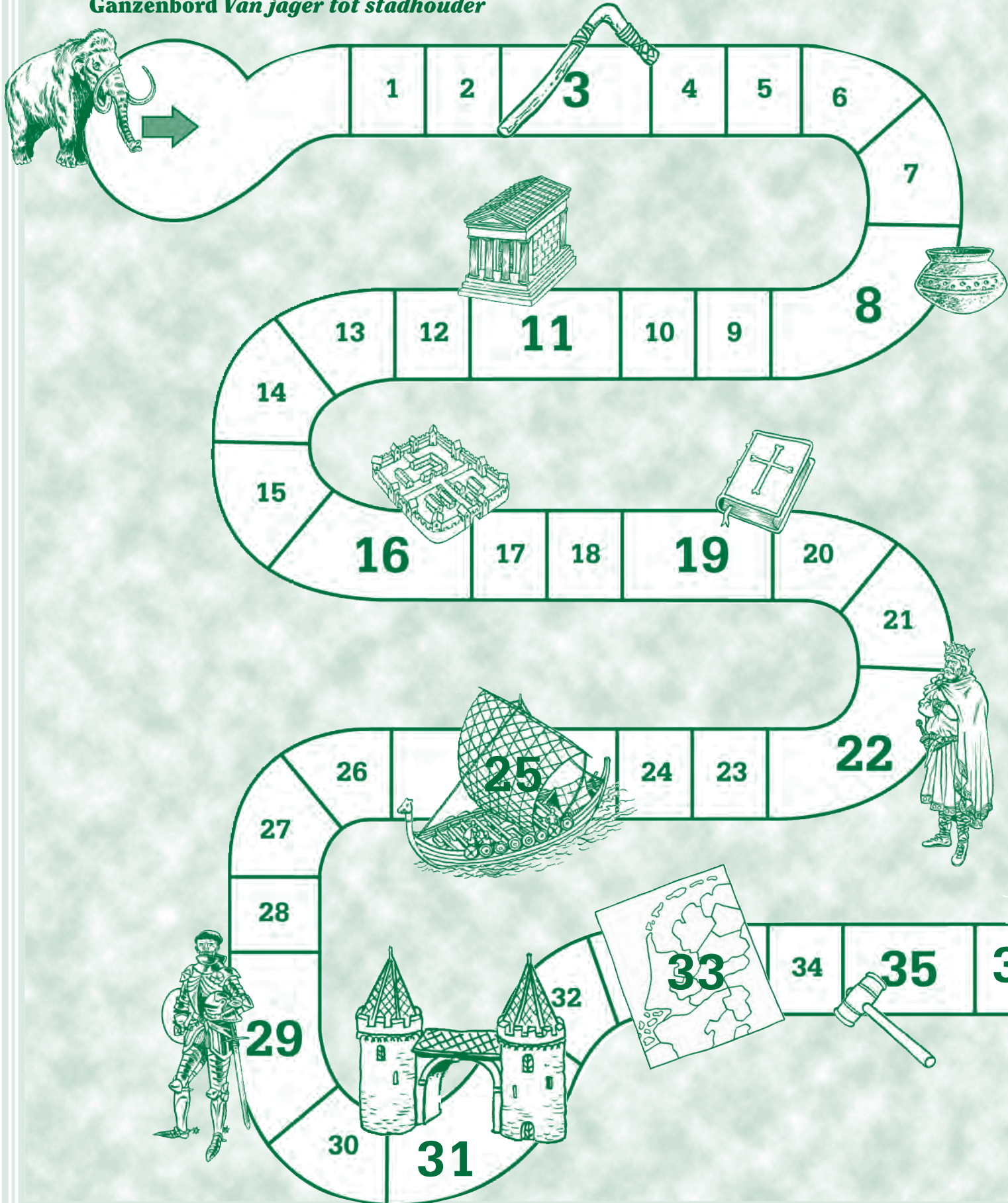
Ganzenbord *Van jager tot stadhouder*

Wat ga je doen?

- Plak de twee spelhelften van de kopieerbladen aan elkaar met plakband.
- Zorg dat elke speler een pion heeft en zorg ook voor een dobbelsteen.
- Zet de pionnen in het kamp van de jagers.
- Wie het hoogste gooit, mag beginnen.
- Kom je op een hokje met een groot cijfer? Lees dan hieronder wat je moet doen.
- Wie als eerste bij de stadhouder aankomt, heeft gewonnen.

- 3 Je achtervolgt een mammoet. Onderweg verlies je je vuurstenen bijl. Je moet terug om de bijl te zoeken. Ga één plaats terug.
- 8 Je hebt veel graan van de akker gesneden. Je bewaart de graankorrels in een grote pot. Nu heb je een voorraad voor de winter. Ga twee plaatsen vooruit.
- 11 Je komt langs een Griekse tempel. Je gaat naar binnen en brengt een offer aan de god Zeus. Sla één beurt over.
- 16 Je komt in een Romeins legerkamp. De Romeinen willen twee huiden als belasting. Maar je hebt maar één huid. Ga terug naar Start.
- 19 Een prediker leest een verhaal voor uit de Bijbel. Je blijft staan om naar hem te luisteren. Sla één beurt over.
- 22 Je ontmoet Karel de Grote. Je helpt hem bij het drieslagstelsel. Als beloning mag je drie plaatsen vooruit.
- 25 Een Vikingschip nadert de kust. Je vlucht in paniek drie plaatsen terug.
- 29 Je wilt ridder worden. Eerst word je page en dan schildknaap. Sla twee beurten over.
- 31 Je wilt naar de jaarmarkt in de stad. Je bent geen bedelaar, dus de poortwachter laat je naar binnen gaan. Ga één plaats verder.
- 33 Philips de Goede deelt zijn gebied op in gewesten. Je helpt hem met het bedenken van regels. Sla één beurt over.
- 35 Je moet vergaderen in de Staten-Generaal. Sla één beurt over.
- 36 Je zeilt over een onbekende oceaan en bereikt Amerika. Ga één plaats vooruit.
- 38 Je komt aan in het land van de Azteken. Je bent zo onder de indruk van alle rijkdom, dat je een beurt overslaat.
- 42 Je overwintert met Willem Barentsz op Nova Zembla. Sla twee beurten over.
- 46 Je hoort over de hervormers Luther en Calvijn. Je besluit om zelf de Bijbel te lezen. Sla één beurt over.
- 51 Je komt voorbij een katholieke kerk. Binnen slaan enkele mensen beelden kapot. Sommige roven kostbare kandelaars. Om van de schrik te bekomen mag je nog een keer gooien.
- 54 Je vecht mee in het leger van Willem van Oranje. De Spanjaarden vallen aan. Je vlucht vier plaatsen vooruit.
- 57 Je bent vertegenwoordiger in de Staten-Generaal. De zeven gewesten besluiten dat ze niets meer met de Spaanse koning Filips II te maken willen hebben. Je wacht één beurt om te zien wat er nu gaat gebeuren.
- 59 Je reist met een VOC-schip naar Indië. Eerst krijg je scheurbuik. En dan komen er ook nog kapers aan. Ga twee plaatsen terug.
- 62 In Indië koop je allerlei specerijen, zoals peper, kaneel en nootmuskaat. Dan vaar je naar China om zijde en porselein te kopen. Ga drie plaatsen verder.
- 64 Je bent rijk geworden met de handel. Je gaat naar Rembrandt en bestelt een stilleven. Je moet één beurt op je schilderij wachten.
- 67 Je hebt last van hoge bloeddruk. Een kwakzalver op de markt verkoopt je bloedzuigers als medicijn. Je schrikt, en holt snel twee plaatsen terug.
- 69 Je werkt mee aan de drooglegging van een meer. Je moet één beurt wachten tot je op de bodem van de polder kunt staan.
- 70 De Republiek wordt van vier kanten aangevalen. Wat een rampjaar! Van schrik vlucht je vier plaatsen terug.

Ganzenbord *Van jager tot stadhouder*

A large number 7 is shaped like a maze, containing 70 numbered cells. The numbers are arranged as follows: 58, 59, 60, 61, 62 (top row); 57 (left side); 56, 63 (right side); 55, 66, 65, 64 (middle row); 54, 67 (middle row); 53, 68, 70 (middle row); 52, 69 (middle row); 51, 50, 49, 48, 47, 46 (bottom row); 45, 44, 43 (bottom right); 37, 38, 39, 40, 41, 42 (bottom row).

Illustrations include: a man in a chair (58), a swastika (59), a bowl of food (62), a soldier (55), a bottle (66), a framed picture (64), a cannon (70), a man with a hammer (52), a man with a beret (46), a ship (37), a man with a staff (38), and a bear (42).

Kwartet

JAGERS EN BOEREN

tenten
vuursteen
potten
vee

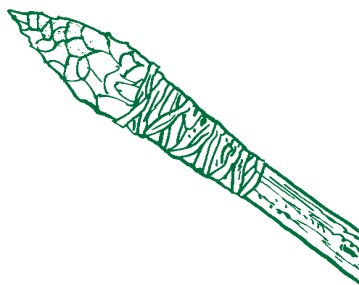
JAGERS EN BOEREN

tenten
vuursteen
potten
vee

JAGERS EN BOEREN

tenten
vuursteen
potten
vee

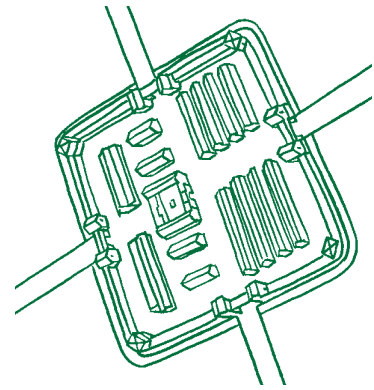
JAGERS EN BOEREN

tenten
vuursteen
potten
vee

GRIEKEN EN ROMEINEN

Olympische Spelen
democratie
keizer
castellum

GRIEKEN EN ROMEINEN

Olympische Spelen
democratie
keizer
castellum

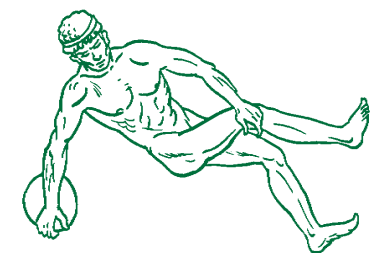
GRIEKEN EN ROMEINEN

Olympische Spelen
democratie
keizer
castellum

GRIEKEN EN ROMEINEN

Olympische Spelen
democratie
keizer
castellum

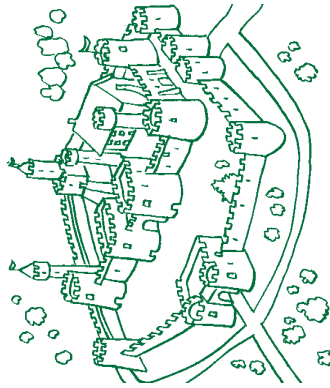

Kwartet

MONNIKEN EN RIDDERS

prediker
Bijbel
toernooi
kasteel

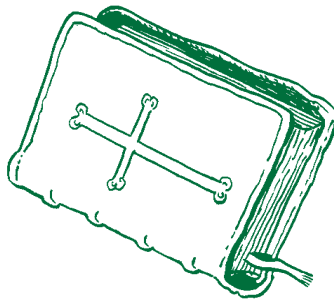
MONNIKEN EN RIDDERS

prediker
Bijbel
toernooi
kasteel

MONNIKEN EN RIDDERS

prediker
Bijbel
toernooi
kasteel

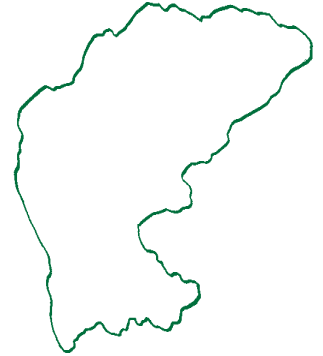
MONNIKEN EN RIDDERS

prediker
Bijbel
toernooi
kasteel

STEDEN EN STATEN

stadsrechten
markt
rijke burgers
gewesten

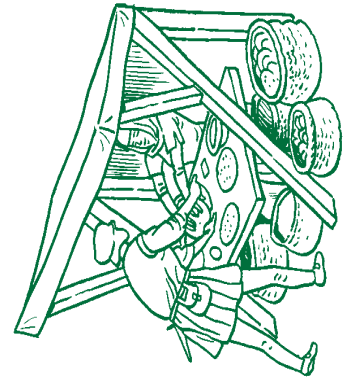
STEDEN EN STATEN

stadsrechten
markt
rijke burgers
gewesten

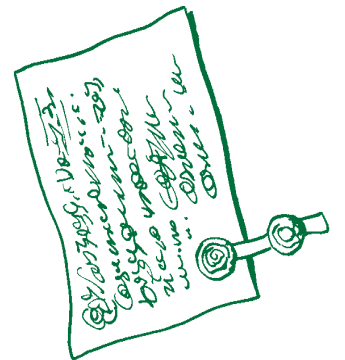
STEDEN EN STATEN

stadsrechten
markt
rijke burgers
gewesten

STEDEN EN STATEN

stadsrechten
markt
rijke burgers
gewesten

Kwartet

ONTDEKKINGSREIZIGERS

Abel Tasman
Columbus
Willem Barentsz
Vasco da Gama

ONTDEKKINGSREIZEN

driemaster
specerijen
Indië
Amerika

ONTDEKKINGSREIZIGERS

Abel Tasman
Columbus
Willem Barentsz
Vasco da Gama

ONTDEKKINGSREIZEN

driemaster
specerijen
Indië
Amerika

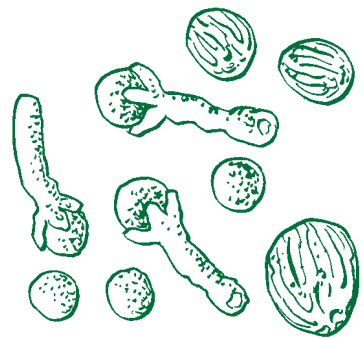
ONTDEKKINGSREIZIGERS

Abel Tasman
Columbus
Willem Barentsz
Vasco da Gama

ONTDEKKINGSREIZEN

driemaster
specerijen
Indië
Amerika

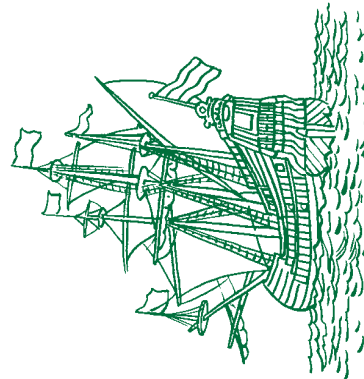
ONTDEKKINGSREIZIGERS

Abel Tasman
Columbus
Willem Barentsz
Vasco da Gama

ONTDEKKINGSREIZEN

driemaster
specerijen
Indië
Amerika

Kwartet

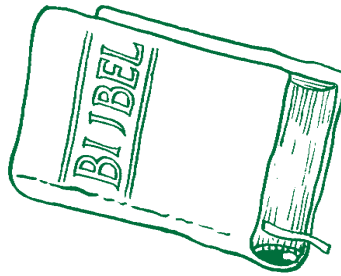
HERVORMERS

Luther
aflaat
Bijbel
protestant

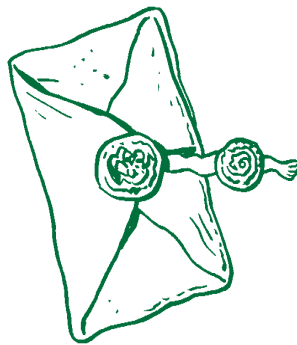
HERVORMERS

Luther
aflaat
Bijbel
protestant

HERVORMERS

Luther
aflaat
Bijbel
protestant

HERVORMERS

Luther
aflaat
Bijbel
protestant

DE OPSTAND

Filips II
Willem van Oranje
Margaretha van Parma
Hertog van Alva

DE OPSTAND

Filips II
Willem van Oranje
Margaretha van Parma
Hertog van Alva

DE OPSTAND

Filips II
Willem van Oranje
Margaretha van Parma
Hertog van Alva

DE OPSTAND

Filips II
Willem van Oranje
Margaretha van Parma
Hertog van Alva

Kwartet

DE REPUBLIEK

Unie van Utrecht
Staten-Generaal
stadhouder
raadspensionaris

DE REPUBLIEK

Unie van Utrecht
Staten-Generaal
stadhouder
raadspensionaris

DE REPUBLIEK

Unie van Utrecht
Staten-Generaal
stadhouder
raadspensionaris

DE REPUBLIEK

Unie van Utrecht
Staten-Generaal
stadhouder
raadspensionaris

RENAISSANCE

Michelangelo
Grieken en Romeinen
humanisme
Erasmus

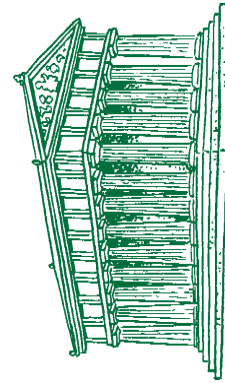
RENAISSANCE

Michelangelo
Grieken en Romeinen
humanisme
Erasmus

RENAISSANCE

Michelangelo
Grieken en Romeinen
humanisme
Erasmus

RENAISSANCE

Michelangelo
Grieken en Romeinen
humanisme
Erasmus

Kettingspel

jagers

boeren

Romeinen

**Germaanse
goden**

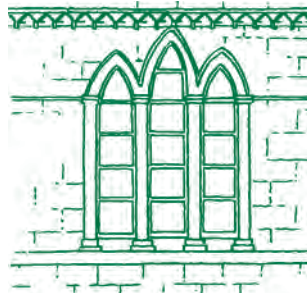
Vikingen

volksverhuizing

humanisme

kloosters

ridder

islam

Kettingspel

ambachtslieden

romaans

gotisch

**pictogram
tijd van
Jagers en boeren**

**pictogram
tijd van
Grieken en
Romeinen**

**pictogram
tijd van
Monniken en
ridders**

**pictogram
tijd van
Steden en staten**

**pictogram
tijd van
Ontdekkers en
hervormers**

Nova Zembla

specerijen

Kettingspel

ontdekkingsreis

Luther

renaissance

scheepsjongen

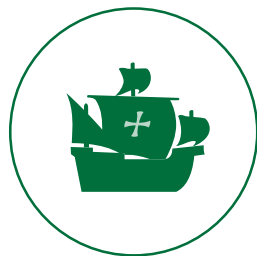
Azteken

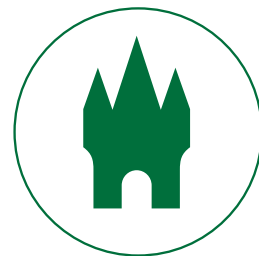
Marco Polo

**moord op
Willem van
Oranje**

predikers

**de
Beeldenstorm**

**opstand tegen
Spanje**

